

ФІЛЯРЕТ ЛУКІЯНОВИЧ

ВРАЖЕННЯ ІЗ БУКОВИНІ

ФІЛЯДЕЛЬФІЯ, ПА.

1971

ФІЛЯРЕТ ЛУКІЯНОВИЧ

ВРАЖЕННЯ ІЗ БУКОВИНІ

diasporiana.org.ua

Філадельфія, 1971

Printed by "America," 817 N. Franklin St., Philadelphia, Pa. 19123. U.S.A

Одержано візу

У бажанні ще раз побачити свою стареньку, 90-річну матусю, що живе в селі Вижениці, Вижницького району на Буковині, у березні 1968 року я вніс подання до советської амбасади через агенцію подорожей із проханням видати мені візу.

У родинній нараді вирішено, що пойдемо у двох із сином, а дружина з дочкою остануться вдома із зрозумілих причин: перша — це обережність, щоб було кому інтервеніювати на випадок непорозуміння чи арешту, а друга — фінансова. А щоб не перебувати в готелі Інтуриста в Чернівцях і не платити по 19,50 дол. від особи на добу, мама вислава нам потверджену владою заяву, що забезпечує для мене й внука помешкання і прохарчування.

Минуло 16 місяців і ми вже втратили надію на візу. Аж оце в червні 1969 р. повідомлено нас, що советська амбасада видала нам візу на дві особи і згоду на 3-місячне перебування у Вижениці.

Заметушились ми, поробили фотознімки, за пів години виробили пашпорти ЗСА, зацепились проти віспи й затвердили це в уряді здоров'я; я взяв відпустку з праці на 5 тижнів, вплатив 1,700 дол. агенції за подорож літаками, в тому й 50 дол. за готель у Ки-

єві на одну добу. Виїзд намітили ми на 10-липня із маршрутою: Нью Йорк-Ціріх-Київ-Львів літаками, а далі до Черновець і Вижниці залізницею.

Зміна маршрути

Визначеного дня приїхали ми на нью-йоркське летовище Дж. Ф. Кеннеді в переконанні, що летунська компанія вже одержала наші пашпорти від агенції. Однаке, нас зустрінуло велике розчарування, бо ми довідалися, що ці документи ми повинні мати з собою. Вертаємося знову до Філадельфії й наступного дня все вияснюється: власник агенції „Астро Тревел Сервіс“, замість переслати нам документи, перетримав їх чотири тижні у своїй шухлядці.

Одержано нову маршруту через Нью Йорк-Париж-Відень-Київ-Львів, але два дні відпустки невідклично втрачені і хто повідомить маму про зміну, щоб вона не тривожилася?

Через перевантаження, наш літак відлетів із Нью Йорку з півторагодинним спізненням, тому також із спізненням приземлився у Парижі. Тільки через знання мови нам пощастило перескочити до літака на Відень. Але, прилетівши туди, довідалися ми, що наші чотири валізи залишилися в Парижі.

Літак до Києва відлітає за годину. Питання: всідати голіруч до нього, чи ні? Вирішую не всідати, бо валізки надішлють наступним літаком, тож заночуємо у Відні, щоб не їхати до СРСР без валізок.

Віденська „Аерофлот“

З летовища їдемо до міста автобусом 20 км. вузьким, вибоїстим шляхом до старого друга, що просидів годину часу за телефоном, заки знайшов нам кімнатку за ціну 8 дол. із сніданком у готелі ІМКА.

Віденська — це столиця колишньої Австро-Угорської монархії, звуженої тепер до маленької Австрії, що подобає на пуголовицю: велика голова — це столиця Віденська, мале тіло — решта держави. Місто чисте, їздять ті самі старі й голосисті трамваї, що в 1944 р., коли я останній раз там був, нерозбудоване. Багато автівок різного розміру й виробу, але переважають Фольксвагени, Рено, Дофен, Скода, Тріумф тощо.

Довідуємося про полети літаків. До Києва відлітають тільки два рази в тиждень (до Москви кожного дня). Чекати на наступний літак до Києва аж чотири дні немає сенсу, а летіти через Москву — не хочеться.

Отож вдаємося до „Аерофлоту“ (советська летунська агенція). Вони сердіті, бо троє їх шукали нас на летовищі у Відні, а, не знайшовши, думали, що все ж таки ми всіли і полетіли без їхнього відома, тож вислали з Києва до Львова літаком двоє людей, щоб нас там перестріли.

Вияснюю справу із затримкою багажу, вони раді, що ми віднайшлися, а ми — шукаємо шляхів до дальніої мандрівки й прощаємося.

Погані амбасадори

З Відня до Букарешту курсують літаки Таром (Туристична агенція румунська), але невідомо, чи матимемо місце. Десять хвилин перед відлетом (а ми чекаємо, як на шпильках!) нас повідомляють, щоб ми всідали. Відразу ж перевіряємо, чи й наші валізи їдуть з нами, мавши прикий досвід із Парижу.

У тому ж самому літаку летить із Парижу група відвідувачів із ЗСА „піл ту піпл“, що складається із приблизно 70 середнішкільників і кількох учителів. Інформуємося у них: були в Лондоні, Парижі, тепер побувають кілька днів у Букарешті, опісля у Софії і повернуться. З їхньої поведінки й одягу відразу пізнали, що це Американці: голосні, п'ють пиво, одна дівчина висадила свої голі, брудні ноги на спинку крісла. Учителі нічого на це не кажуть, а ми — „майнд юр овн бизнес“. Нам соромно до них признатися, не дивно, що від таких туристів і такої поведінки пішла по світі погана слава про ЗСА.

Дух Балкану

Після півторагодинного полету приземлюємося на летовищі Баняси в Букарешті, що ще від часів війни має помальовані дахи гангари на зелено. Відразу війнуло на нас духом Балкану — специ-

фічна метушня (кожний пропи-
хається ліктями, як може), галас,
крики. Контролю, як транзитні по-
дорожні, переходимо скоро й пря-
муємо до бюро інформації.

Говорячи німецькою мовою, я
хоч румунської зовсім не призна-
був, довідуюся про хід поїздів.
Безуспішно, дівчина не може по-
лучитися із залізничною станцією,
тріскає слухавкою та чеше два
матюки (Румуни, як і Росіяни,
мають соковиту мову). Йду до
бюро подорожей, із таким самим
вислідом. А до відходу поїзду
маємо тільки одну годину, про
що довідалися ще у Відні, але не
могли узнати про це в Букарешті.

Нашивидко міняємо долари на
леї у відношенні одного долара
до 18 леїв, беремо таксівку та
їдемо на двірець. При касі дові-
дуємося: всі квитки на міжнарод-
ній експрес випродано. Тільки
завдяки пашпортові та чужій мові
одержую ручно виписані квитки.
Поїзд такий набитий, що носій
передає нам валізки через вікно.

Границя і перевірка

Їдемо цілу ніч, міняючись си-
дженням, а ранком приїжджаємо
на граничний пункт, що зветься
Вадул Сіретулуй (Серетський
Брід). Румуни перевіряють, забира-
ють від мене свої гроші за по-
свідкою (зворот при поворотній
дорозі). „Чи маєте золото?“ —
питають.

Совєтська границя. Колючі дро-
ти, вежа із звісним скорострілом.
Ходять по дахах вагонів. Однака
перевірка менш сурова, як ми
сподівалися. Деклярюю долари,
що маю, міняю дещо на рублі у

відношенні 1 долар до 0.90 кар-
бованця.

— Чи маєте золото? — пи-
тають.

— Ні.

— А хрестик? — показує на
шию Павла, що після спання не
заложив його під сорочку. (Цей
хрестик я купив йому в дарунку
перед самим виїздом, щоб посвя-
тити в Києві). Майнуло мені в
думці: а якщо він загубить, де
куплю я золотий хрестик у Со-
вєтіах?

— Позолочений, — заявляю,
і на цьому стає.

Після перевірки, пересідаємо у
рівнобіжний поїзд із широкими
рейками і після години вже ви-
гідної їзди висідаємо в Чернів-
цях.

Як тільки розвиднялось, що на
рівнині річки Серету, ми спосте-
рігали затоплені лани. А чим далі
посувалися на північ до підгір'я
Карпат, тим ясніше видніли на-
слідки зливних дощів. А перед
горбами Чернівців, у рівчаках
спливали брудні ще потічки.

Московська мова

На границі всюди чути тільки
московську мову, однака відпові-
дали нашою, якщо нею заговори-
ти. Але в Чернівцях навколо ро-
сійщина: майже всі написи руху
поїздів, літаків, назви міст — по-
московські. При видачі квитків
— по-московські.

Питає мене син Павло:

— А хіба раніше також так
було, татку?

— Ні, сину, раніше була тут
Румунія, але говорилось по-укра-

їнськи, а тепер Україна, а говорять по-московськи.

У Чернівцях наймаємо таксівку до Вижени, 70 км. за 15 карбованців. Усі таксівки тут, як і в Румунії, — це авта марки Волга. В Букарешті, як ми їхали до летовища в поворотній дорозі, авто перегрілося. Шофер зупинив, заглянув до мотора і ми побачили, що він підпертий дерев'яними коликами. Свиснули і всілі в іншу таксівку. Шоferи нарікають, що запасні частини трудно одержати. За випадок у їзді та шкоду авта — відповідає шофер. Тому вони уважно їздять і в дорозі алькоголю не п'ють.

Церкви та усуцільнені ниви

Шофер, селянин із поблизько-го села, частинно вішає пси на владу, а частково хвалить її досвідження. Жінка його працює в колгоспі, живуть собі, мовляв, нічого. Шоferи таксівок, так як і продавці в крамницях, мусять „виробити“ (продати) норму на певну суму, а що поверх норми, то вже кращий зарібок.

Переїжджаємо через велике село Мамаївці, одна церква закрита, друга відкрита. На площі, що раніше служила за толоку, тепер улаштовано стадіон із сидженнями. Натомість велика церква в наступному селі, Лужанах, нечинна й перетворена на магазин. І так на переміну, одні церкви закриті, а другі відчинені.

У пресіді тих 70 км. відомих мені околиць, спостерігав я суцільні ріллі, на яких працюють сільські бригади. З минулих часів тямлю маленькі, вузькі нивки.

Коней майже не видно. А на придорожніх смугах і в ровах жінки та діти випасають власну корівку, тримаючи її на припоні.

Лисина — заросла

Зближаємося до Вижниці і бачимо схили карпатських хребтів, унапрямлені на півден. Здалеку вони видаються лагідними, але спробуйте піднятись на них!

Згідно з зарядженням, у Вижниці ввесь рух оточує містечко. Через це у місті спокійно, тихо, без гудків, а пішоходи без журно ходять собі хідниками та дорогами.

На границі села Вижниці та сумежного села Вижени стоять один із небагатьох написів українською мовою: „Щасливої Вам дороги і найкращих побажань!“ Перша хата зліва — це наша.

Оглядаємо іззовні: після 29 літ наче б то осіла, посіріла, фарба опала, дах постріляний кулями, проржавів, загорожа похилилася. А малої хатчині немає, вона згоріла через воєнні події.

У Вижени повінь зірвала дорогу коло будинку бурси. Як ми приїхали, бульдо зери вже пороли зарінки, регулювали річище, насипали рінь на вантажні авта. Влаштовано насип, на якому поставлено велику мішалку цементу, що мала постачати матеріал для будови бетонового запору дороги. Повище працював механічний черпак і прокладав рів, а вдягнені в штани чотири жінки ручно мішали на площині цемент і заливали ним цей рівчак.

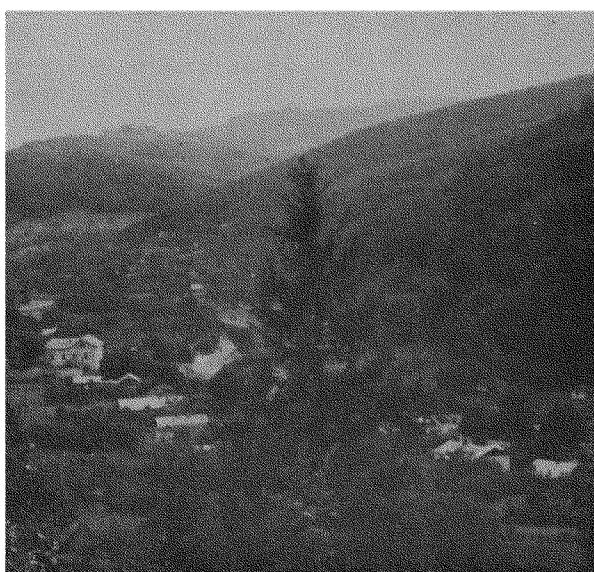
У дорозі я оповідав синові, що напроти нашої хати є скеля Ли-

ній немає ані одного дерева і має сина, названа так тому, що на крутий, камяний спад. Приїхавши, Павло побіг дивитися і питає: „Татку, а де Лисина?“

І справді, Лисини, з якої колись кинулась одна учителька і вбилася на місці — вже немає. Її засаджено акаціями, що є най-

їнських пісень, і більше пізнала його, мама не витримала, обняла, попліувала та промовила: „Любчику, ти мій любчику“. (Мати померла 15 жовтня 1970 р.).

Павлові — 13 літ, визначник у школах публічній та українознавства. Одне знайоме подружжя запросило нас на вечерю. Після

„Лисина — заросла. — Мальовниче село Виженка. Білий будинок, раніше бурса, тепер мистецька школа.

кращим зasadником скелястих долин. Словом, Лисина осталась, але вона поросла.

Син Павло

Про зустріч та прощання з матірю — не будемо тут писати, це справа родинна. Павлик писав до мами листи, але як заговорив рідною мовою — лице її прояснилося. Має внука Українця. А кільканадцять днів пізніше, як він заграв на гітарі та заспівав укра-

перших дань та чарок, питання до чього:

— Ти, Павле, чейже Американець!

— Ні, я Українець, народжений в Америці.

— Але почуваєш себе Американцем?

— Я є громадянином ЗСА, але я української національності.

— А якою мовою більше говориш?

— Англійською, бо в школі я

від 9-ої до 3-ої, але вдома тільки по-українськи.

Довголітня праця матері над вихованням дітей в українській мові та дусі увінчалась у цьому випадку успіхом.

Вижниця — це 10-тисячне містечко, а маму, всі місцеві люди знають, кажуть, що це найстарша жителька. Вістка, що приїхали син і внук з Америки, досить скоро рознеслася. Павла, що носив штани у лійку (беллбаттом), незнайомі йому люди розпитували про здоров'я бабуні, що захворіла.

У колі ровесників питали його переважно про ціни, матеріальні здобутки ЗСА, школу, харчі тощо. Деякі казали: „Го говм, Енкі!“

Всі сподівалися, що Павло говоритиме ломаною нашою, або тільки англійською мовою. Досить велике було їхнє здивування, як він висловлювався чистою українською мовою.

Один знайомий подарував Павлові кишенькового формату (4x3 інчі) книжечку „Народні усмішки“. З нею він не розлучався. Прийшовши раз пізно вночі, взяв від нього ту книжечку. Читаючи, так і заснув із нею в руках.

Тільки гриби, на жаль, минулого року не вродили. Правда, син знайшов першого боровика у виправі двох досвідчених грибарів, але ми мусіли наповнити наші коші козарями, голубінками, білями, козачими ніжками тощо. А 1968-го року грибів, кажуть, було стільки, що їх аж „косили“.

Наявні зміни

Після повороту з України, питаютъ мене знайомі: Ну, як там?

Як живуть люди, які зміни заїшли? Багато торкаються національного питання, мови. Вичислю деякі наглядні досягнення і від декого чую: „Що ж, тридцять літ минуло, світ не стоїть на місці, ці зміни самі собою мусіли прийти“.

Може воно і так, але пригадую собі, що за двадцять літ румунської окупації Буковини — ця держава не побудувала у Вижниці ні одного будинку, не внесла ані одного уліпшення, знесла всі українські школи, що застала за Австрії, але податки із населення стягала дуже точно та акуратно.

Будова шляхів та мостів

За Румунії, як проїжджало яке авто дорогою від Чернівець до Виженки, то підіймалася курява порохів, що осівши за пів години, залишала верству пилиюки. Тепер цього немає. Шляхи, хоча звуть їх асфальтовими, це не справжній асфальт, а впрашоване вальцями ломане каміння, що його зверху залято смолою, одним із бічних продуктів ропи. Ними їдеться розмірно гладко, а головно, без куряви порохів. Вражає, що на цих шляхах пройздить велика кількість вантажних авт різного пристосування. Рідко можна бачити особові, приватні авта, чи таксівки. Натомість коні та вози майже зовсім зникли.

Виженка — це гірське село на північ від Вижниці, положене над річкою тієї самої назви, що вливается до Черемоша. Нормально, ряд потічків спливають мирно до неї. Майже після кожних більших дощів, ці води зривали або ушко-

джували містки і горе людям тоді. Слід було чекати кілька місяців, доки влада щось у цьому напрямку зробить.

Всі містки над річкою Виженкою ми застали із солідного бетону і вони витримали пробу великої повені. Тільки один із них надщерблений (там, де зливається обидві Виженки) і потребуватиме направи.

Впровадження електрики та газу

Раніше у Виженці, як і у всіх інших селах, люди світили нафтовими лямпами. Морока була купувати та нести цей плин часом кілька кілометрів із крамниці до мів. Совети провели електрику навіть до найменшого присілка. Крім того, лінії високої напруги протинають у прямих напрямах простори. Ціна — 4 коп. для домів та одна копійка для колгоспів за кіловат.

Правда, струм вилучували у певних годах дня, мовляв, через повінь. Але це вже не стародавня австрійська електрівня, що таки довго розганялася, щоб набрати ходу.

Варення та огоряння у Чернівцях провадилося дровами та вугіллям. Постачання цього палива під час та після війни було зовсім незадовільним, а тому люди через те терпіли його брак. За радянської влади, коштом невідомого мені капіталовкладу (казали мільйонів карб.) у цьому місті впроваджено газ. Вигоду цього оцінить той, хто раніше палив дровами та вугіллям.

Та це не тільки у Чернівцях. Під час нашого перебування у Вижниці, рили вулиці та вставля-

ли газові проводи. На 1970-ий рік мали б урухомити постачання цим паливом.

Автобусовий транспорт

Одна з ділянок, що зазнали великих змін — це автобусовий транспорт. Раніше з Вижниці до Чернівець їхали два автобуси та поїзди на день. Але якщо хтось хотів дістатися до гір, то або сідав на принарадну хуру, або йшов пішки. У Вижниці ми застали автобусову станцію із почекальнюю, рестораном із розкладом їзди в українській мові. Сітку автобусових їзд у напрямі до Чернівець та Сторожинця сильно поширило.

А до гір впроваджено нові, раніше неіснуючі кінцеві лінії, як до Яблониці, Селятина, Шипота та Руської. Гірські автобуси малого розміру, на 18—25 місць, що здорово трясуть, але зате можуть узяти крути серпентини та проїхати по вузьких, гірських дорогах.

У Чернівцях є велика автобусова станція, що її саме розбудовували під час нашого перебування. На табличці їзд позначені такі напрями, як Львів, Кишинів, Одеса тощо. На довгі траси курсують кращі автобуси, але вони ніяк не рівняються комфортом — охолодження, якого не мають, вигоди сидень та світл — з американськими.

Більшість автобусів переповненні. Квитки продаються на кінцевих станціях, на позначені місця. На перестанках, зчаста залежить від настрою шофера, чи він прийме вас як надмір живого вантажу, чи залишиться на місці, дивлячись услід за ним із тугою.

Є дві причини цього: дешевість переїзду — це одна. На приклад, із Вижниці до Чернівець, 70 км., коштує 1.18 карбованців. А друга — це, що люди із села везуть до міст на ринок власні продукти, щоб продати їх, і тими кошами завалюють прохід до лавок так, що не раз немає місця, де ступити.

Нові будови

За Австрії, Вижниця була чистим містечком, за Румунії, її замітили. Ринок знаходився при головній вулиці так, що порохи із руху осідали на овочі, ярину та м'ясо.

Ми вже раніше писали, що увесь рух оточує місто, яке є чисте, пороблено скверики із зеленню, вставлено лавочки, а на вулицях малі скриньки на сміття.

Покрито справжнім асфальтом ряд вулиць, є кіно кожного дня, влаштовано клуб в одній із порожніх божниць, а також спортивний стадіон із лавками.

Повалено старі, за війни побудовані тимчасові рудери, побудовані нові мешканські будинки. Самий ринок пересунено оподалік від центру, збудовано окремий будинок для мясного, а окремий для яринового відділу.

Румуни нічого нового не будували, користувались тим, що застали. Може здогадувались, що скорше, чи пізніше, їм треба буде забратися.

За Саветів, у Вижниці та в селі Рівні побудовано ряд мешканських будинків. Розбудовано крило шпиталю на поліклініку, до існуючої школи добудовано прилягаючий будинок, що рівняється роз-

міром існуючої школи (української десятирічки), збудовано новий будинок пошти.

Але найбільше будов построєно фактично у Виженці. Виженка — це живець (курорт). До раніше існуючих приватних будинків, (що їх взяла держава), добудовано ряд інших, і як ми були там, саме викінчували триповерхову санаторію. Береги рвучкої річки Виженки обведено місцями грубою стіною бетону, високого на 3 м.

Використання мінеральних вод

Одне з природних багатств, що їх обширно почали використовувати заледве після другої світової війни, це мінеральні води, на які Буковина така багата.

У ЗСА споживається величезну кількість засоложених содових вод. На Буковині цих напитків зовсім немає, в продажі є звичайна, несоложена, содова вода в сифонах. Її мало купують, натомість широко продаються різні мінеральні води за дешеву ціну — кільканадцять копійок за півлітркову пляшку.

Перед нами книжечка Ф. Лапшина на 112 стор. друку, ціна 15 коп., із зачлененою карткою, на тему: „Мінеральні води і курорти Буковини“. В ній подаються місцевості та хемічні складники гідрокарбонатних, хльоридних, зализистих, сульфатних, йонних та сіркових вод Буковини.

Медична опіка

Від Австрії Румунія оділичила у Вижниці туберкулічний шпиталь, а крім того, було кілька лікарів і два дентисти, що обслу-

говували населення, очевидно, за грошову оплату.

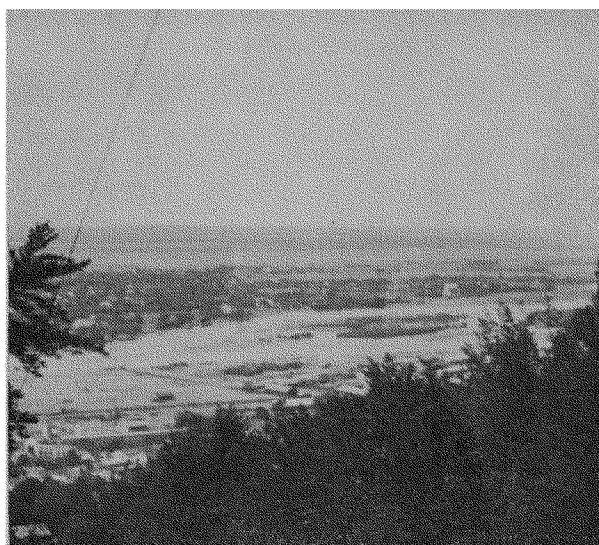
Під час першої світової війни, на Гуцульщині дуже поширився сифіліс і згодом ця недуга прибрала розміри епідемії. Для поборення її, румунський уряд робив певні заходи — але невистачальні.

Одним із досягнень, що Совєти особливо підкреслюють, це у-

рік недавно), а потім, що кілька літ, лікарі проходять короткі медичні курси. На медичний факультет дістатись досить трудно.

Розказували мені люди, що багато спераций переведено непотрібно, із фатальними наслідками. Як не дасте, мовляв, у руку лікареві, то матимете другорядну обслугу.

Це може бути правдою, але

Ріка Черемош ділить містечко Куті (зліва) від Вижниці. На зарінку була деревообробна станиця. Повінь майже знесла її.

суспільнена, безоплатна медична опіка. В прибудівці кол. туберкулічного шпиталя створено поліклініку. Медична опіка в ній, та відвідини медичного персоналу по домах (фельчерів та лікарів) — безоплатні.

Моя мама захворіла, приїхав фельчер, а на другий день лікар із студентом-практикантом.

У Советах студії медицини тривають сім літ (скорочено на один

фактом є, що в порівнянні із станом з Румунією, медична обслуга зробила великий скок уперед. Говоримо з тамошнім лікарем — туберкульоза майже зліквідована, сифіліс майже не існує.

Шкільництво

За Австрії, на Буковині були чотири середні школи, три учительські семінарії, три фахові та

сотні народніх шкіл. За Румунії все це було зліквідоване, а про нас, Українців, Румуни казали, що це зденаціоналізовані Румуни. „Ворбіць нумай романешти“ — або „Говоріть тільки по-румунськи“ — звучали написи.

Радянська влада засіяла Буковину густою мережею шкіл. Це потягає велику частину видатків бюджету з побудовою приміщень, на звичайні, фахові, вечірні школи та гуртожитки, оплату вчителів, друкування підручників тощо.

Конкретно: в Путилі є 10-річка, в Ростоках також, а крім того гуртожиток і табір, у Вижниці дві десятирічки (одна московська), гуртожиток, позаочні курси та школа примінного мистецтва, в тому ж народнього українського з чотирма відділами. В селі Іспасі — 10-річка й гуртожиток, у Бергометі — дві 10-річки, в тому одна на тисячу учнів.

Говоримо з інспектором (їх є три на Вижницький район), що саме повернувся з провірки району: задовільно, є труднощі, переборюємо якось. Чи приймете сина Павла до вашої школи? — Давайте його на один рік до нас! — Говорить із Павлом, розпитує де-що з літератури, мови, — але, на жаль, обмеження візи її труднощі з переїздом цей плян пerekреслюють.

**

Прийняття на університет чи ВУЗ — справа контролерсійна. Прихильники партії твердять, що це відбувається строго згідно з оцінками, одержаними із вступних іспитів.

Зовсім інакше говорять люди, згл. студенти, не повязані з пар-

тією. Вони твердять, що перед іспитами комісія одержує список неоспоримих кандидатів, що мусить перейти.

А після них, обмежену кількість місць заповнюється згідно соціального походження в першу чергу, а в дальшому, хто більше даста. Тут нарікають на Жидів, що перелічтовують усіх.

Мені розказували, що одного року кандидат, зданий на власні сили, не здав іспиту, хоча був на вершку своєї кляси, але на другий рік, „підсиленій впливами“, не мав труднощів у здавці.

Що на ділі є „щось“, доказує вістка з 1-ої сторінки „Америки“ з 9-го серпня ц. р. під наголовком „Брали хабарі від батьків студентів“. У дальному „Америка“ подає за „Радянською Україною“ з 10 липня 1969 р. про заарештування в Києві та притягнення до судової відповідальності викладачів і працівників адміністраційного відділу Київського торговельно-економічного Інституту. Вони, мовляв, брали хабарі за прийняття студентів від батьків, пересічно по 1,000 карб. за студента.

Наголовок у „Радян. Україні“ звучав „Такса за підлість“, подано прізвища 8-ох осіб, що їх поставлено перед суд, але вироку не подано.

**

Три рази в тиждень появляється у Вижниці районова газета „Радянська Верховина“, тиражем 6,000 примірників, що затруднює кілька редакторів, крім технічного персоналу. Газета має чотири сторінки, формату половини „Америки“, тільки друк дрібніший.

На першій сторінці, звичайно, бувають заклики до хлібоздачі державі, на інших — про передовиків праці та їхне досягнення, як приклад гідний до наслідування, заготовку до посівів, вісті з району. Головним редактором являється письменник І. Гришин-Грищук.

Подібний орган, тільки під назвою „Буковинські Карпати“ появляється і в Путилі, того самого формату та величини шрифту. В Чернівцях, як обласний орган, появляється щоденник „Радянська Буковина“, також на чотири сторінки.

Відгомін про астронавтів

Лет американських астронавтів на Місяць тримав у напружені дослівно ввесь світ. Але в советській пресі, тільки на 3-ій сторінці, в рубриці подій із заграниці, на крайно правій колонці повідомлялось коротко про цю подію та стадію, в якій астронавти находились під час лету.

В день приchalення на Місяць, на советських телевізійних станціях передавалося в 8-ій годині вечора цю замітну подію впродовж п'ятьох хвилин. Я пішов дивитись на телевізію, а потім заїшов на пиво. Вертаючись, не знайомі люди приступали й гратулювали. А один, мабуть троха „під чубком“, викриував: „Молодці ваші хлопці. А наші русські пос.....лись“.

Зовсім інший відгомін мала ця подія в румунській пресі. Передо мною два часописи з Букарешту: „Інформація“ з 25-го та „Романія Лібер“ з 26 липня 1969 р.

В „Інформації“, почавши від

1-ої сторінки, подається знимку астронавтів із двома статтями, та продовженням їх на чергових сторінках з іншою знимкою і статтею великим фіолетним шрифтом та наголовком: „Операція «Людина на Місяці» — повний успіх“. Подібно і другий орган, що почав із першої та переніс на останню сторінку із знимкою та діяграмами, дві статті.

Розповідали мені, що в Букарешті, після причалу астронавтів, що передавалось обширно на телевізії, товпи народу почали збиратись перед амбасадою ЗСА. Але ці були приготовані: мали заздалегідь виготовлених десятки тисяч жетонів та виднівок-карточок із знимкою астронавтів. Виставивши столики, причеплювали та роздавали сформованим у три колони людям ці памятки.

Перед астронавтами та приїздом през. Ніксона нас трактували сяк-так на летовищі. През. Ніксон мав у Букарешті таке ентузіастичне прийняття, що цього не окупити за ніякі гроші. Хто відраджував йому візиту до Букарешту, той не знову спріявниче станову та не орієнтувався в настроях.

Цей ентузіазм слід поділити на: 30 відс. як президентові ЗСА, 30 відс. астронавтам, але 40 відс. — це фактично нехіть, мяко висловившись, до Советів за нажинені воєнні відшкодування та за окупашю Чехо-Словаччини.

Як ми виїжджали з Румунії, нам куртуазійно салютували з перебільшеною чесністю. А пропірка валізок — це була вже чиста формальність: відкрити й закрити їх.

Зникла мозаїка — прийшли Москалі

За Австрії Буковина — це була просто мозаїка національностей. Очевидно, що Німці, прислані як державні урядники чи як колоністи, мали перевагу вже хоч би із-за знання німецької мови, що була урядовою. В дальшому йшли Жиди, в руках яких знаходилася торгівля, і вони становили більшість населення містечок та міст і, до речі, ніколи не утотожнювалися з населенням, з якого фактично жили. Поляки — це були переважно ремісники, що втримували живий зв'язок із Польщею. На субстрат українського населення прийшли Румуни, що старалися залляти своїм елементом усе, що було можливо.

У 1969 р., як ми відвідали Буковину, це відношення мозаїки національностей різко змінилося. Поперше — всі Німці, урядники чи колоністи, виїхали до свого Райху зліті 1940 року. Жидів витиснула спершу німецька, а після неї румунська окупація, як небажаний елемент. На селах їх тепер немає, по містечках заледве кілька родин, але згromадилися вони в більших осередках, займаючись торгівлею. Говорять по-московськи.

Щодо Поляків, то на Буковині, у відміні до Галичини, більшість із них говорили тільки по-українськи, але належали до римо-католицької Церкви. Вони, як ремісники, зокрема різники та шевці, добре жили. У 1940-му р. частину їх вивезли Совети на схід, а в 1956 р., згідно з договором між ССР і Польщею, їм давали змес-

ту виїхати до Польщі. Майже всі вонискористали з цього і виїхали. А Румунам, зокрема тим, що прийшли з урядом, чайже вигідніше жити у своїй, сумежній державі, вони туди й подались.

Отже витворилася тимчасова порожнеча й у цей вакуум втиснулися два елементи. По селах та містечках порожні місця зайняв місцевий український просшарок, виповнивши місця в адміністрації й торгівлі. Натомість у районових та обласних центрах керівні місця зайняли зайдшлі й наслані Москалі і вони надали московський тон цим містам. І тому в Україні — не чути української мови...

Страшні повені

Від двох літ нашу землю навіщають часті та грізні стихійні нещастя у формі землетрусів, гурaganів, що наносять знищення не тільки силсю своїх вітрів, а також хвилями води, надмірно холодні й довгі зими та опади, котрі викликають повені.

Як ми прибули в Україну 12 липня 1969, то вже тільки залишки вод стікали з тієї страшної повені, що навістила смугу Східніх Карпат (Буковину й Галичину). Безперервні кількаденні дощі вкінці червня спричинили цю стихію.

Чужинецька преса подавала сухі звідсмлення, а наша, як, напр., „Свобода“, подала до цього явища такі наголовки: з 12-го липня 1969 р. — „Нищення карпатських лісів“, із 26-го — „Лише у трьох селах повінь знишила 425 будинків“, із 12-го серпня — „Советська влада відповідальна за по-

вені на Україні" та з 2-го жовтня — „Уряд ССР не зацікавлений у справі допомоги жертвам повені в Західній Україні".

Повінь у 1928-му році

Пригадую собі це явище літом 1928-го року. Несамовитий шум вод Черемоша будить раннім-ранком. Нашвидко влягаюся і біжу пів кілометра. Звук — тертя води об себе та об береги щораз то сильніший.

Стаю на берег і бачу: мутні, сердіті води річки, які сягнули до містечка Кут, несуть усе, що вспіli захопити: хати, стайні, худобу, дараби, бервена, котять виврані з корінням дерева.

Деякі люди гаками притягають пливучі бервена, одні ловлять рибу сіткою в заливах, другі руками у картоплях. А ще інші, з розпухою глядять, як підмиті береги їхньої нивки щораз то падуть у воду, збіжжя виляяло, а картоплю та кукурудзу замулив пісок.

Як повінь ущухла, із куп на-громадженого дерева люди витягали бервена і знаходили там людські та худобчі трупи. Говорили, що у повені втопилось 126 румунських прикордонників, яка захопила їх уночі. У Вижниці один склонився на насипі мосту, але опісля судили його тому, що в бігу, втікаючи від води, кинув рушничу, набійницю та блюзу. (Тоді Черемош становив границю між Румунією та Польщею).

Рука в повітрі

Ця картина повторилася у 1969 та 1970 рр., хіба з тією різни-

землі, поля людям не належали і що прикордонників немає. Але цею, що за виїмком присадибної тоді, як і тепер, преса приносила дуже скupі вістки про кількість людських жертв та про висоту цикід. Невідомо, чи завчасу подано пересторогу про повінь та чи потерпілим дане допомогу.

У статті „Не сміємо бути байдужими“ („Америка“ з 12 червня 1970), проф. І. Вовчук закликає подати допомогу потерпілим братам. У тій же „Америці“ з 10-го липня 1970, повідомляється, що М. Соболь, заст. голови Ради Міністрів УССР, подав, що було евакусовано 100,000 населення й тільки 16(!) втоплених і що жертвам держава призначила допомогу на 2,000 тонн покрівельного заліза, 30,000 тонн цементу і 38 мільйонів карбованців відшкодування.

Минулого року, себто в 1970, повінь постала в кінці травня. На обильні снігові опади і кригу, що топилися, впали теплі весняні дощі. З Карпат води ринули на південь, залляли ниви та міста, зокрема Галац у Румунії.

Югославію, Туреччину, Перу й останнюю Іран навістили землетруси, а Румунію — повінь. Вони попросили про допомогу, тож поодинокі держави, зокрема ЗСА, як і Червоний Хрест негайно відгукнулися.

У ЗСА існує українська харитативна установа, що спровадила десятки тисяч емігрантів та помогла потерпілим Українцям у Баня Луці. Це є ЗУАДК.

Ми дуже радо помогли б потерпілим від повені братам в Україні. Тільки уряд цієї країни

тієї допомоги ніколи не попросить, а наша простягнена самаритянська рука, мабуть, зависне в повітрі...

Винна — компартія

Фактом є, що за Советів у Карпатах вирубувалось ліси не по-господарському, а по-грабіжницьки. Їх таки просто зголовано. Оповідали мені в Буковині, що в 1950-их рр. дараби пливли Черемошем і Прутом одна за однію, шнурочком. Лісорубка була переведена з наказу компартії. А відомо, що ліс, на вирощення якого треба принаймні пів сторіччя, втягає, стимує і сповільнює дошові опади. Тому при наявності раціональної господарки велику чи катастрофальні повені просто немислимі.

Не хочу цим сказати, що можна було взагалі оминути повені, бо це явище природи, стихія. Але за раціональної господарки лісом повінь ніколи не прибрала б таких розмірів, як це сталося. Тому не так за саму повінь, як радше за її розміри слід поставити компартію на лаву обвинувачених.

Питання — чому?

Відомо, що побудова греблі на ріках — це не тільки регулювання кількості води, а також і джерело дешевої електроенергії. Отож і подвійна користь: запорука проти стихійного лиха — повеней, і прибуток із спаду води на турбіни.

І ось маленька вістка у пресі ЗСА з 27-го липня 1970 р.: Асунську греблю в Єгипті, що кош-

тувала один більйон дол., закінчено, після 10 літ праці, із значною грошовою і технічною допомогою ССР. Останні 12 турбін встановлено й вони почали видавати в п'ять разів більш енергії, ніж досі продуковано в цілому Єгипті. Прочитавши цю вістку, мимоволі насувається питання: Ніль пливе в далекому Єгипті й завдяки озерам, через які перепливає, ніколи не прибирав форм грізних повеней.

Чому ж тоді, замість евакувати сто тисяч населення, давати 2,000 тонн покрівельної сталі, 30,000 тонн цементу й 38 мільйонів карбованців готівкою на відшкодування, як про це писалаsovетська преса, не можна було зужити ті гроші й матеріали ще перед повінню для захисту українських сіл, міст і містечок в західніх областях України? Чому б було не використати ті засоби на будову місцівих гребель на Черемоші, Путилівці, Прutі, Дністрі, Бистрицях і ін. ріках нашої Батьківщини? Бо крім тих видатків після повені, скільки ще коштуватиме направа шляхів, будова зірваних мостів, повернення втрат у худобі й збіжжі та засівах?

Чому йти аж до Єгипту розвивати його проблеми й будувати греблі, тоді, як на власній землі до болю такі греблі потрібні? І то не коштом більйона долярів, а тільки невеликої долі цієї величенської суми? Чому?

Прогулянки

Удвох із сином Павлом ми відвідували й побували у трьох різних місцевостях — Чернівцях, Ко-

сові (в Галичині) і Путилові, що раніше звався Сторонець Путилів.

Чернівці

У Чернівцях ми побували три рази. За румунської влади тут дзеленъкотіли рейками ще австрійської породи трамваї. Сьогодні їздять тролейбуси та автобуси, які зеднують місто із передмістями. Саме місто чисте, сквери в зелені. На головному ринкові монумент румунського бика знято, а на те місце поставлено його відповідник — Леніна.

На вулицях і по крамницях переважно чути московську мову. Заходимо на пошту і напис: „Виємка писем производиться раз у день“ — говорить за себе. Підібно є й у відділах телеграм і телефонів — усе по-московському.

У Краєзнавчому Музей, зразу при самому вході маємо мале непорозуміння: середнього віку жінка говорить тільки по-московськи. Два рази питаю, за третім разом домислююсь: музей перебудовують, слід обійти певні відділи.

— А одкуда ви?

— Із ЗСА.

Жінка заметушилась.

— Вам проводиря нада...

Відмахуємося від послуги: якщо написи по-українському, то самі дамо раду.

Купує довідник на 94 сторінки за 23 копійки. На останній сторінці написано: „Черновицкий краеведческий — Путіводитель по музею (На украинском языке)“.

У музеї є ряд цінних експонатів, як стародавні ткацькі варстати, зразки тваринництва й рослинності Буковини, геологічні про-

шарки тощо. Але в загальному постає враження, що все це наставлено на порівняння з якоюсь кровожадністю, „капіталістичною“ системою. Зокрема підкреслено Довбуша та Л. Кобилицю. Багато місця відведено для зображення бідняцького господарства у протиставність із багацьким, і про змагання комуністичного підпілля (а його було, що кіт наплакав!). І зрешті прихід червоної армії, що його „народня поетеса“ Параска Амбросій убрала в такі слова: „Настала свобода, розквітла земля, Засяяло сонце із Москви — із Кремля“.

Старший брат підкреслений також у музеї цитатами із Ломоносова, Толстого та знахідкою московських монет у Хотині. Але яких то монет у Хотині не було?

Відвідуємо книгарні на ринку.

— Чи маєте щось про українське мистецтво?

— Да, єсть: Искусство Украины.

— Ні, українською, а не російською мовою...

— Нет, ничего.

Глядимо на поліці: набиті всякими творами історії КП, Леніна тощо. Але про українське мистецтво, як і творів деяких українських письменників не знайдете у Вижниці і Чернівцях.

У музичній крамниці — кілька інструментів невисокої якості. Деяких дутих немає, мовляв, не виробляють їх. Павлові потрібно струн до гітари, але їх немає.

У Чернівцях, мовляв, є аж 24 середні школи, з того половина московських. Є і музей ім. О. Кобилянської, на жаль, через брак часу не заходимо туди. Заходимо

до університету, але там тихо, студентів мало, вакації.

Крім дуже рухливої автобусної станції в Чернівцях, є також летовище з полетами в багатьох напрямах. Чернівці — це обласна столиця „Української Радянської Буковини“. Буковиною вона є, Радянською також. Але де тут є Україна?

В Косові

До Коссва ми вийшли в неділю, бо тільки неділями відбуваються там широко відомі ярмарки. Із Кут щогодини відходить автобус до Коломиї. Дорога безпорошна, смоляна.

Автобус обіждає перервані повінню дороги. Багато вантажних авт, що привезли Гуцулів із гір. Є два ярмарки: один харчовий, а другий — мануфактурний. Заходимо до другого. Він ділиться на дві різні частини. В одній розкладено на столах мануфактурний крам, майже виключно американського походження, як хустки, панчохи, шкарпетки, білля, купони тощо. А на протилежному боці, розвішенні на дерев'яном паркані, грають пестрими красками вироби самих Гуцулів: килими, джерги (наліжники) тощо.

Суто гуцульської ноші, так як її тямимо, майже зовсім не видно. Враз із кониками, бербеницями (довгими бочками), бесагами та постолами, зникає у забуття народня ноша. Її видно, у підкреслено стилізованому ще виді, хіба на сцені.

У Путилі

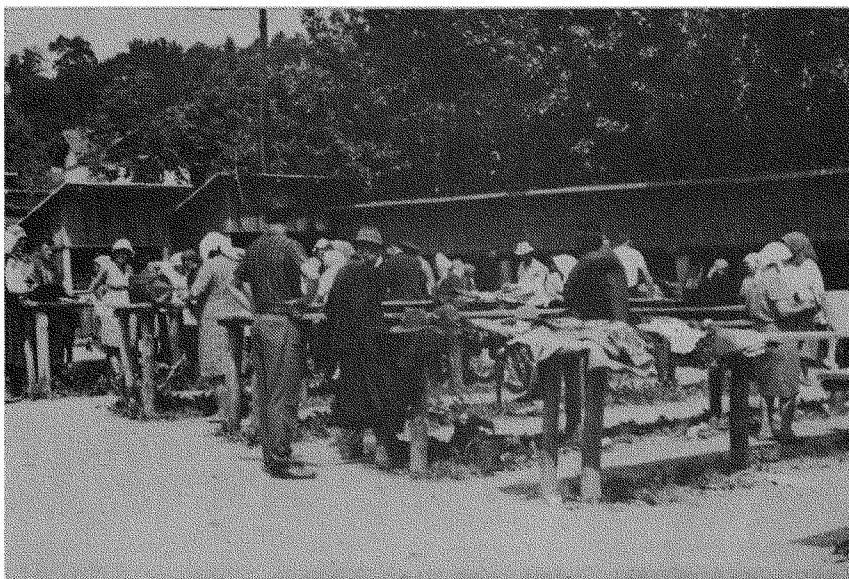
До Путилі (раніше — Сторонець Путилів) їдемо також у неділю ранком, одним із тих гірських автобусів, що несамовито трясуть, але беруть усі закруті. Шлях веться понад річкою Виженкою. Повище місця, де зливається Мала із Великою Виженкою, при дорозі стоїть капличка. На її камені вирито старословянськими буквами історію цього села.

Із трудом відчитую та передаю неповний зміст: „Браття, в році 1820 толоки, лани і все добро належали людям. У 1822 р. записали Ляхам і мусів кожний панщину робити, як ні, то давали 50-70 буків, аж кров бишіла. У 1848 р. панщину знесено, а в 1866 р. був голод і холера“.

Зараз за капличкою, на прекрасному місці, стоїть „нова церква“, з трьома банями, там і цвинтар, а поміж могилами ростуть овочеві дерева. Фактично ця церква не є нова, її 40—45 літ, я був ще хлопцем, як її будували місцеві майстри, і приглядався, як ставили бані. На дзвіниці осталися ще три із чотирьох дзвонів. Ця церква ще далі чинна.

„Стара церква“ Виженки — це одна з найстарших на Буковині, положена на узгірї, також дерев'яна, з трьома банями, значно менша, тепер уже без дзвонів, дах дірявий, затікає крізь нього вода. Казали мені, що її мали б здекларувати памятником, але я не бачив ніякого піклування нею.

Пригадую собі, як кожного Великодня наша родина — батьки і трьох синів — ішли до цієї цер-

Косів. — Ярмарок із закордонним крамом.

ковці. Після Служби Божої, розклавши скатерть на траві, сідали і споживали посвячену їжу. А коло церкви парубки в святочних одягах перекидали почесні писанки, що їх із другого боку ловили інші. Стукались кінцями писанок, і в котрого трісла, програв її. Але були такі, що шахрували і підроблювали деревяними писанками. Їх гонили немилосердно. Співаючи, дівчата віночком виводили гагілки. А хлопці дзвонили, скільки хотіли (їх шнур зовсім підносив із землі) і калатали деревяними молотками у дошки, повішені на дереві.

Вододіл Німчича

Минаємо ряд новозбудованих відпочинкових домів у Великій Виженці і в першому бігу автобус пнеться серпентинами на

стрімкий Німчич, вододіл між річками Виженкою та Черемошем.

На самому вершку, по лівій руці, є крамниця (її раніше не було), а трохи далі, статуя червоноармійця, що прикладнув. По правій стороні напис: „Водитель! Спуск с перевала разрешается только на первой передаче“.

При цій нагоді згадаємо, що як на початку села Виженки, так і тут, на Німчичі, в першій і в другій світовій завірюсі боронили доступу до гір окопами, сітка яких тягнулась кілометрами. В р. 1944 відбувалися тут бої, а населення з Вижници, Виженки та Розтік евакуовано. Мадяри, що спершу зайняли ці позиції, стягали з населення та обідали і так скупі харчі. Німці, що їх згодом замінили, навели стрілку на коректність відношення.

Скамяніла багачка

Німчич — це не тільки вододіл, але заразом і початок Гуцульщини. Внизу, по обидвах берегах Черемоша, простягається розлоге село Розтоки. Вїжджаємо до нього. Місцями повінь забрала дорогу, ідеться ланом. На зарінках Черемоша бачимо бульдозери, що згортают рінъ, щоб звузити річище і зробити його придатним до плавби дараб.

У Розточах — середня школа, гуртожиток, табір і моторпарк із гаражем на 12 засувів.

Доїжджаємо до Устя-Путилови, названого так тому, що тут річка Путилівка, найбільша притока Черемоша, вливається до нього. Загату для дараб зняла повінь. Тут є заповідник із ведмедями, оленями та іншими гірськими тваринами. Їх мали б розплодити й знову заселити ліси, спустошені під час війни.

Залишаємо Черемош і їдемо долиною річки Путилівки. Відомі мені гірські краєвиди, якими захоплюється Павло, штовхаючи мене в бік. Прошу шофера затриматись при „Скамянілій багачці“, скелі, що підноситься на яких 50 метрів стрімко над дорогою та нагадує постать людини.

— Десять хвилин відпочинку, — заявляє шофер, ставши перед скелею. Павло наставляє свою „Коніка“ і фотографує. Шофер думає, що ми з Румунії. Трактую його американськими цигарками, робить великі счі. Пояснюю легенду „Скамянілій багачки“ — бідна вдова прийшла попросити молока з дитиною на руках, їй відмовлено, вона закляла багачку

і її вівці за її камяне серце (за О. Ю. Федьковичем).

Путила

Всюди видно спустошення по-зені. Вїжджаємо до Путилі — і не пізнаю. Перед війною тут стояли рядочком гуцульські дерев'яні хати. З допомогою горілки та, зикористовуючи неграмотність Гуцуловів, ті хати й полонини перебрали до своїх рук Жиди і створили тут „гендлярський“ центр. Мені сказали, що під час минулоГ війни повстанці спалили всі ті хати і вони згоріли до тла, за виником трьох, камяних. Не маючи де мешкати, Жиди виїхали з Путилі.

Дорога у Путилі смоляна, майже всі будинки нові, райпартком та універмаг містяться у триповерхових, мурованих будинках, три гостинниці. Ми саме потрапили на сільсько-господарську виставку продуктів та зїзд „предовіків соцпраці“, із парадою подібною, як бачили у Вижніці два тижні раніше.

Павло — розриває очі. Побіг за жінкою у вишивці, заледве упросив її, щоб стала до знімки. Упрошу їншу пару, якої стрій прямо блистить. Прямуємо до великої дерев'яної із трьома банями церкви, що не згоріла тому, що стояла оподалік будинків. Ця церква, як і мешканці Гуцули — це своєрідний унікат, бо це єдине село на Буковині, що було греко-католицького віровизнання. Перед війною парохом тут був кол. УСС-ус та кол. член козацтва „Запороже“, о. Будз.

Служба Божа вже скінчилася, на ганку приходства сидить священик і гуторить із газдами. На

жаль, ми не підступили, щоб по-
говорити з ними.

Заходимо на ярмарок, досить бідний зрештою. Малі поросята по 25, більші по 35 рублів. Люди купують, кладуть у мішок, завдають собі на плечі і за ними несеться тривожне „кві-кві“.

Ось, стоїть чоловік, що продає дримби. Це малий, металевий інструмент у формі гарфи. Його вкладається в уста, а металевий язичок порушується пальцем. Менші 50 коп., а більші за карбованця. Купуємо більший, Павло, що грає на дутому інструменті, скоро ловить мелодію, але, на жаль, по приїзді до ЗСА, язичок відломився.

Заходимо до музею О. Ю. Федьковича, родинного села поета і хати в якій він жив, але музей закритий. Обідаємо досить можливо в сдній гостинниці. При столах засідають Гуцули, обідають та п'ють пиво чи горілку.

Врешті бачимо справжнього Гуцула, єдиного ще в постолах, у зеленому капелюсі, з наплечником та палицею. Підбігає Павло непомітно, кліп — і є неповторна знимка. Цей Гуцул із полонини, зайшов за огорожу церкви, сів собі на лаві, що під дашком, і побідав харчами з наплечника.

Вертаємось автобусом, що вже заповнений і на деяких перестанках не підбирає пасажирів. Підїжджаємо до стрімкого Німчича, шофер наказує більшості висісти, бс мотор не потягне. На верху всіли і далі покотились. Прошу його зупинитися коло хати.

— Та тут живе Лукіянович, вона вчила мене у школі.

— Я її син, а це її внук, Павло, — кажу.

— Ви?? — питає здивований.

Стискаю йому руку і вискаю.

У гірських автобусах я чув тільки українську мову.

**

В 1970-му році відзначуватимуть 100-ліття народження Ленінга. Але вже від весняних місяців 1968 року — всюди транспаренти, прапори, написи, афіші, промови й заклики в радіо й телевізії, словом, робиться все можливе, щоб загріти населення до більшої продуктивності. Це, очевидно, супроводиться із заявами різних виробничих станиць про зобовязання „дострокового виконання і перевиконання норм“.

— Вісімнадцять місяців до народження... Чи не завчасно цю кампанію почали, чи не задихаєтесь? — питаю.

— Та, мабуть, уже задихались, — відповідає співрозмовець. — Не стане духу на так довго, люди занудяться.

Побутові справи

Якщо мова про побутові справи, то зразу ставиться питання: а якою міркою їх міряти? Бо як міркою ЗСА і якщо пригадуєте собі вихвалювання Хрущова з 1959 року, що в продукції мяса, молока та масла дуженемо й переженемо, то це була хвороблива уява. Автор цих рядків мав труднощі пояснити деяким своїм співрозмовцям — саме у часі на гальної кампанії хлібозадачі, — що ЗСА платять фармерам певну суму від гектара, тільки щоб вони не управляли всієї своєї ріллі,

бо настане надпродукція збіжжя. Деякі думали, що я жартую, інші хитали тільки головою.

Як я вже писав, на Буковині (як і, зрештою, всюди) усуцільно рільництво, садівництво й тваринництво. Чи ця усуцільнена господарка видайніша, ніж передвоєнна дрібна, годі на цьому місці докладно відповісти, бо не маю вірогідних даних. Але, беручи до уваги вигляд і добробут населення, враження є, що ні.

Заробітна платня і ціни

Заробітна платня у ССР Союзі виплачується раз у місяць, маєть, щоб упростити книговедення. Отже місячний заробіток у загальному вагається від 60—120 карбованців. Чорноробочі, продавці, працівники адміністрації (нижчі) одержують від 60—90 карб., натомість техніки, шофери, учителі, інженери, лікарі, поверх сто. Напр., шофер за 178 годин праці одержує 120 карб., учителі — 120, лікарі, працюючи на півтора ставки — 200, а хірурги — 260—320. Офіційна вартість одного доляра — це 90 копійок.

Внизу подаю ціни на деякі харчові продукти; при чому вагу слід розуміти в кілограмах, а плини — в літрах. До того ж прошу памятати, що й висота за рібку й цін — із 1969 року.

Отож телятина коштує 1.90 карб., свинина 1.20—1.80 (відсоток кісток вагається від 150—300 грамів на кг.), молоко 0.20, коров'я бриндзя — 1.40, яйце 0.10, хліб — 0.17—0.25, солонина, масло, сир — 3.00, курка — 3.00—4.00, ярина та овочі, за-

лежно від сезону та постачання, але в зимі їх майже немає (несезонових). Пиво — 0.35—0.40, герілка — 4.00 за літру.

З одягу та взуття: черевики — 30—50, сорочки 8—15, хустки на голову — 20, бальонівки (непромакальні плащі) — 60, одяг, плащи — 80—120.

Годинники — від 20 карб., фотоапарати — від 11, ровери 50—80, мотоциклі — від 250, радіоприймачі — від 15, холодильники, машини до прання — від 250, авта — від 3,000. Тут слід сказати, що на холодильники, машини до прання та зокрема на авта черга досить довга.

Розмірно дорогі, незgrabні та мало притягаючі зовнішнім виглядом, як і викінченням, є меблі. Натомість дешеві є опал (дрова, вугілля, газ), електрика, транспорт, помешкання (10 карб. на місяць).

Фарба до малювання, поганої якості, в нашій хаті вже рік, як помалювали долівки животою фарбою і ще ліпиться до ніг. А білої — трудно дістати.

Люди — радять собі

Ясно, що за 60—80 дол. на місяць не виживете в ЗСР, заледве чи можна вижити за ці гроші у Советах. Тому люди різно собі радять.

Поперше, якщо одружені, звичайно обидвоє члени родини працюють і тим самим заробляють. Подруге — у містечках майже всі мають участок присадибної землі, що не конче мусить бути

На ярмарку в Косові: розвішенні на парканах, пишаються власні вироби Гуцулів — джерги та коверци.

при хаті. З цього городчика вони витягають максимум ярини та сівочів. Потретє — заледве знайдете хату, де б не тримали курей, качок, гусей, свиней та евентуально козу. З таких господарств, крім кукурікання, квакання, гегання, квікання та мекання, несеться і своєрідний запах із невідповідно влаштованих стаєн. Часом трудно добути харчі для цих тварин і тоді їх висилають на зарінок чи толоку пастися. У Кутах, напр., ми бачили підскубані, але такі худі та виснажені гуси, що присідали для відпочинку що кілька кроків. Вони виглядали як запаморочені під впливом наркотиків. А четверте — багато людей радять собі підручною торгівлею або виміною товарів.

Трикутник життя

На закупи тратиться багато часу, бо хоча черг я не бачив (хіба по свіжу ярину та до ЗАГС-у — бюра шлюбів), але обслуга повільна, мало фахова. Кожний носить із собою торбу з пластики або шнуркову плетінку (авоську), бо ану ж щось трапиться купити? Закуплені речі не завивають у папір або паперові торби так, як у ЗСА, бо таких майже немає. Раз я купив масло і завинули його в кусень грубого паперу й воно трохи не розлізлося. Звичайно завивають у газетний папір. Прозорого, чи пергаменового паперу я не бачив. В ССР паперу є обмаль, тому його дуже щадять. Очевидно, що

це не стосується до історії компартії чи творів Леніна, що грубими стосами лежать на полицях книгарень.

Холоділень по крамницях немає, так що харчі довго стояти там не можуть. Рідко трапляються вони і по десмах, де звичайно тримають харчі по-старому, у пивницях. Перестерігають перед закупом ковбаси, до якої мішують несвіже м'ясо.

Навколо трикутника: праці-закупів-присадиби кругиться життя советського громадянина, що знаходить час на культурну та іншу розривку.

П'ять люди в Україні і то злоровс. Пиво — це така несмачна, тепла та каламутна рідина (ще плавають куски дріжджів у ньому), що не притягає. Але споживають горілку, яку купують або у пляшках, або ставлять склянку на вагу, при чому найменша мірка — це 100 грамів. Багато людей виробляють власне вино із порічок, інших овочів чи винограду. Але не в горах, бо там садів немає.

Бюрова плутанина

По-англійському є вираз „ред-тейп“, що означає бюрова плутаниця. В порівнянні до Советів, то в ЗСА цей стан, так як мишка до слона. Наприклад, заграницьну посилку на пошті може видати тільки начальник, або його заступник. Щоб вислати телеграму-заклик до Букарешту, спершу треба було піти до поліклініки та одержати лікарське свідоцтво, о після до юридичного консульта-

та, що виписав на машинці детальні дані та причини виклику, це повинен підтвердити начальник районової міліції, який задержує собі одну копію, аж тоді можна йти на пошту і виповнити формуляр заграницьої телеграми. На це йде півдня часу.

Приділ на дрова до опалу видає або голова сільради, або лісовий уряд, головне бюро якого міститься в Бергометі, 18 км. від Вижниці. Значить, треба вдаватись до сільради, але голову рідко застанете в гарячий час літа. А як врешті одержите нарядку, тоді слід знайти людей, що ті дрова привезуть та інших, що їх попилять.

Наша хата потребувала ремонту: треба було полатати дах, подірязливши кулями, що, до речі, був уже латаний раз на весні, але діри остались, направити сходи, розвалити стару та вимурувати нову піч, помалювати, направити паркан тощо. Вдаємось із братом до райвиконкуму, там ставляться до нас уважно, дають нарядку позачергового виконання цих робіт бюрові ремонту житлових приміщень. І звідси почалась Содома, що її трудно описати. З того бюра ніколи не додержали слова, як приобіцяли, що прислють матеріял чи робітників. Раз вислали для малювання одну жінку голіруч, інший раз привезли матеріял і, не вспівши його вивантажити як слід, зразу забрали назад на важливіший ремонт. Аж, урешті, після втручання та наказу обласних владств, ремонт сяк-так проведено.

Тяжка, повільна та мало справна советська бюрова машина.

Советський громадянин

Питання: що уявляє собою советська людина та чим вона „дишає“?

На Буковині люди не виглядають бідно, хоч влягаються скромно й невибагливо. У Вижниці мало хто з мужчин носить краватку, а ще менше білі сорочки. Сорочки та одяг волють уже як не сірої, до радше темної краски. По містечках молодь ходить простоволосою. Але по селях, зокрема в неділю, мужчин зобовязує капелюх.

Вислів „струнка лінія“ жіночтву зовсім не імпонує. Жінки переважно круглих, повних форм. Вони стараються вдягнутись притягаюче, тоді як мужчини привязують мало уваги до одягу. Довжина сукенок чи спідниць — приблизно до коліна. У старших жінок — нижче колін. Не прийнято, щоб на вулиці жінки носили штани, хіба тільки в праці. „Шортів“ не носять ані жінки, ані мужчини.

Не доводилося мені бачити капелюха на голові ані в одної жінки, натомість старші, зокрема на селі, носять хустки. Дівчата носять волосся спадаюче до шиї, а якщо довше, то заплетене в косу, а не вільно розпущене. Зачіску коротку „а ля гарсон“ рідко бачиться, як також і „напущеного“ волосся. Мабуть, на це підсоветська жінка не має часу й засобів.

Косметика та косметичні вироби звужені у Сов. Союзі до необхідності. Уста, лице та очі-бропи назагал жінки не малюють, бо краси немає чим підправляти. У

крамницях можна купити кілька пляшечок і слісіків із смарами загального вживання.

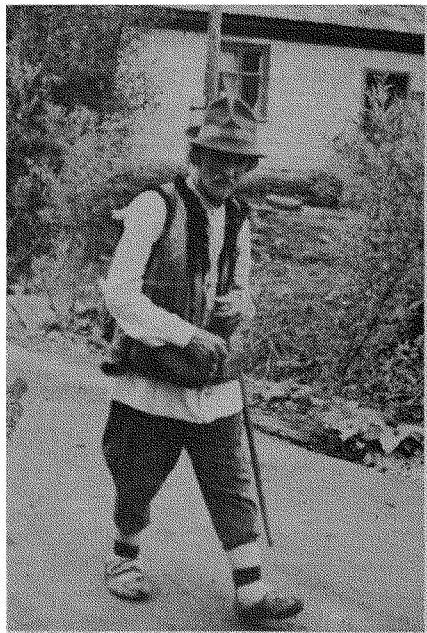
У публічних місцях — вуличах, парках чи площах, молодь поводилася прилично. Я не за-примітив тієї надто вільної поведінки, що переходить у розбещеність, як у ЗСА. На пляжах жіночтво носить короткі, двочастинні „бікіні“.

У малих поселеннях найбільшим прагненням — це купити або побудувати власну хату. Це не приходить легко з уваги на трудність набути будівельний матеріял. Звичайно будують собі самі, з незначною сторонньою поміччю. І хоча спекулянтів будівельними матеріалами ловлять, то, мабуть, ніде так не процвітає підручна торгівля, як у Советах. Візьміть, для прикладу, Вижницький район, у якому є кількасот мотоциклів, але ані одної бензинової станції. Проте всі ті мотоцикли іздять. Де одержують бензину, оливу й смар? Здебільша від шоферів вантажних авт, яким визначають норму бензини на 100 км. Не вичерпавши її, вони продають решту.

Магазини „Каштан“

Пс більших осередках, в яких бувають туристи, є окремі крамниці. В них, виключно за валюту західніх демократій, можна купити такі товари, що їх у звичайних крамницях або немає, або, якщо є, то по значно дорожчій ціні. Ці крамниці звуться „Каштан“.

Туристи, що відвідують свою родину в Україні, як зайдуть із рідними до „Каштана“, то зви-

Путила. — Зникає народня ноша. Це єдиний Гуцул у постолах, що його ми бачили. Палиця, наплечник, кептар і випущена сорочка — доповнюють стрій.

чайно виходять обвантажені всячким крамом, але також із контом меншим на кілька соток долярів.

Внизу подаю декілька товарів, що я набув у цій крамниці, з ринковою ціною (із 1969 року), у карбованцях і фактично, у долярах:

Горілка „Перцівка“, що коштує 4.40 карб. — 2.15 дол., жіночий годинник „Луч“ 19.50 карбованців — 6.50 дол., чоловічий „Восток“ 32 карб. — 8.00 дол., машинка до гоління 22.50 карб. — 6.75 дол., холодильник „Зил Москва“ 310 карб. — 212 дол., радіоприймач ВЕЕФ-12 93.02 карб. — 23.26 дол. Я закупиз

три годинники. Мій добре ходить, дочки та сина скоро попсувались.

Із вищеподаних цін виходить, що **фактичне** відношення доляра до карбованця не є 1:0.90, а 1:3½. Для підтвердження цього скажу, що той самий радіоприймач, що його купите за 23.26 долярів, платячи долярами в „Каштані“, то, перемінивши ті самі доляри на карбовані за офіційним курсом у звичайній крамниці заплатите 105,30 долярів!

Це звучить, як парадокс, і парадоксом воно й є. Щоб зрозуміти цю монетарну еквілібрістику, треба усвідомити собі, що Співтовариство дуже потрібні доляри, що є міжнародньою валютою. За границею карбованець має тільки малу частину тієї вартості, що її визначили Совети. Так, наприклад, у банках ЗСА за одного карбованця дають вам тільки 17 центів! Тому то й виглядає дивним, що держава, яка відзначила 52-річчя революції, займає найбільшу поверхню в світі, стоїть на третьому місці під оглядом населення, має атомову зброю, перша випустила у простори ракету і т. д. — не здобулася досі на те, щоб її гріш визнано як засіб твердої валюти на міжнародному монетарному ринку.

Поведінка з відвідувачами

У „Свободі“ з 5-ого вересня 1969 року, під заголовком „Знущання над відвідувачами в Україні“, подано за лондонським „Сандей Телеграф“ із 24-го серпня 1969 переживання відвідувачів з Англії.

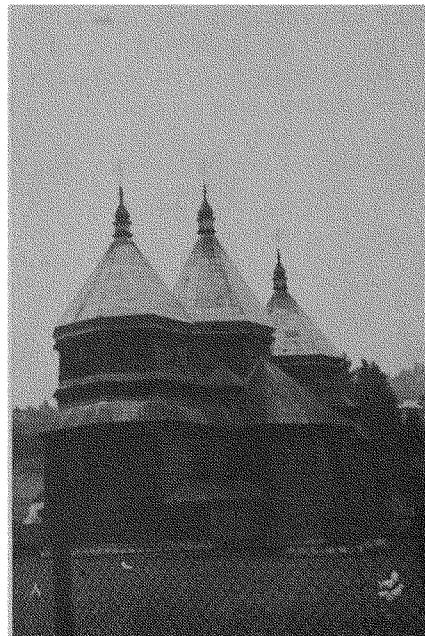
Подаємо в скороченні: Уродженець Буковини, що малолітнім

хлопцем виїхав до Англії і там оженився, приїхав на Буковину з дружиною та дочкою, щоб відвідати свою родину. На граници, що її ми також переїздили, засувну валізку службовець розрізав, викинув усе на підлогу, на вітъ помаранчі розрізав, жінку штовхнув на підлогу. Інші відмовили йому дозволу відвідати маму на селі.

Також у „Свободі“ з 23-го вересня 1969 р., згідно з вісткою з „Віндзор Стар“ з 3-го вересня м. р., студентка Т. Сойко переповідає, що таксівку, якою вона їхала з Чернівець, щоб відвідати свою родину на селі, міліція затримала, а її саму відвезено назад до Чернівець та піддано двогодинному допитові. Групі, з якою Стойко приїхала, загрожено скороченням побуту.

Як ми були у Відні, оповідала нам п-і І., що коли вона переїздилаsovетську границю в Чоп, то урядники виклали все з валізок на столи, докладно переглянули, розпечатали коробку з школядками, розвивали із станіолі й розломлювали їх. Ця перевірка задержала потяг на деякий час. Із Чернівець п-і І. подалась на село, де відвідала свою маму й обидві пішли на цвинтар. Тут застукали їх аж шість агентів КГБ, що спровадили п-ю І. назад до Чернівець.

Чотири українські студенти з ЗСА, після участі у Студ. Конгресі в Мінхені, поїхали в другій половині липня 1969 в Україну. Вони задержались у Чернівцях, а як доїхали до Вінниці, їм несподівано скоротили побут і відслали назад через границю.

Велична своїм розміром і виглядом церква в Путилі (чинна).

Приїхавши до Вижниці, ми зголосились у міліції, де оглянули наш пашпорт. На мій запит, куди можемо ходити та що фотографувати, я одержав вілповідь, що по районі можемо порушуватися свободно, а фотографувати — все, що хочемо. Але поза межі району слід було спершу зголосити усно, а пізніше вимагали написати заяву.

До Путилі (інший райсн) ми поїхали без попереднього дозволу. Коли ми вернулися, начальник запитав:

— Ви були у Путилі?

— Так, перед тим був на міліції, але тому, що субота, нікому було зголосити.

— Нічого, — відповів.

Супроти нас, ставлення совєт-

ських властей, хоч не на висоті ввічливості західних держав, то ніколи не можна було його назвати грубим.

Мистецтво Буковини

З Буковини ми привезли ряд видань про мистецтво і приблизно з три десятки предметів дереворізьби, ряд вишивок та кольорові фотознімки. Всі ці дереворізьби, за виїмком трьох, — це вироби сучасних вижницьких мистців. Три інші — це лінійка, оправка до ручного дзеркала й тарілка незрівняного майстра Василя Шкрабляка й їм поверх 50 років.

Слід сказати, що у Вижниці існує мистецька робітня дереворізьби, яка затруднює приблизно 12 різьбарів. Їхні вироби подають до перегляду мистецькій комісії в Києві, а якщо одобрені, то поступають у продукцію. Подібні різьбарські майстерні існують у Косові й Коломії. На мистецтві я не розуміюся, тож приїхавши, запросив п-ю інж. Л. Бурачинську, щоб оглянула всі видання та експонати і висловила свою думку. Ось її оцінка:

„З хвилюванням розглядаємо завжди памятки (чи як їх там називають „суveniri“) з Рідної Землі. Не тільки тому, що вони прийшли звітділя і навіяні подихом рідного мистецтва. Але й хочеться побачити, чи цій ділянці присвячують належну увагу, чи працюють у ній справжні мистці і чи розвивають скарб, так уміло виплеканий українським народом.

Збірка, що її зумів перевезти п. Філярет Лукіянович, включає старі й нові речі. Старі — це та-

кі, що були виконані ще перед першою світовою війною і зберігались добре в українських родинах. Хоч це є памятка в повному значенні слова, проте таких речей звичайний турист не може придбати. Це подарунок від родини для заокеанського родича.

Таким можна вважати цілий комплект дереворізьби. Це таріль, топріець, рамки й лінія. Найціннішим між ними є декоративний таріль виробу Василя Шкрабляка, що відзначається досконалою композицією і чудовим технічним виконанням. Не багато виробів цього талановитого майстра знаходяться в Америці. Колись до виставки нашої дереворізьби можна б залучити цю перлину. Інші речі цього комплекту теж мають свою вартість. Вони походять із різьбарської школи у Вижниці.

Поміж старшими речами цієї збірки ще треба згадати вишивку, що колись прикрашувала перед чоловічої сорочки. Це давній хрестиковий взір, відшитий із котрогось альбому. Вартість вишивки не етнографічна, а радше історично-побутова: такі сорочки колись носила наша патріотична молодь при виступах чи в хорах.

Але тут треба згадати одну річ, що стоїть між старими й новими. Це чоловіча сорочка з Іспаса на Буковині, яка призначена для якогось родича в Америці. На білому полотні зарябів справжній вузький взір тієї околиці. Без найменшої зміни, як 50 років тому, ще зуміла вишисти його сільська вишивальниця“.

„А що можна сказати про нові речі? — пише далі п-і Л. Бурачинська. — Найперше торкнемо-

ся дереворізьби, що в цій гористій частині Буковини є домашнім промислом. Тут треба знову згадати про Вижницьку школу, яка продовжує свою роботу. Її бихованці працюють в артілі (на жаль, не знаємо назви) і виробляють „сувеніри“, що продаються по цілій Буковині, а то й у цілому УССР.

Різьблені речі ми побачили на світлинах, що їх виконав Павлик, син п. Філярета. Це невеличкого розміру топірці, колачі, чутри, сервіси для напоїв, папіросниці, пудернички, більші й менші коробки, писанки, іграшки. Вони вміщені в деревяних, теж дбайливо виконаних скриньках. Можуть правити за гарний подарунок для особистого вжитку чи хатньої прикраси. Їх виконавцем є Гриць Ходаківський, уродженець Слобожанщини, що закінчив різьбарську школу в Косові й, одружившись із місцевою дівчиною, замешкав у Вижніці.

Друга категорія деревного виробництва — це випалювані речі. Їх привіз п. Філярет „у натурі“, і тому можна подивляти срігинальну коробку, сосонку, попельничку, коновки, сільничку. На тлі ясного смерекового дерева деликатно виведений рисунок і добре збережені пропорції. Ці речі виконав різьбар Дмитро Фірчук, вихованець Вижницької школи, замешканий у Виженці.

Обидва майстри вдумливо працюють коло свого діла. Вони мають добру фахову освіту, розуміють і люблять українську дереворізьбу. Тому, притримуючись найкращих зразків, обережно пристосовують її до нових пред-

метів. Ринок ставить до них свої вимоги і вони мусять у тому напрямку експериментувати. Не все воно виходить найкраще, але треба цінити їх намагання і добру волю. У них є свідомість цього великого діла, що вони продовжують.

Між деревяними виробами слід згадати ряд іграшок чи сувенірів, що їх нагадують. Це є мініяторна полічка, ляльки різного роду, постать Гуцула на дарабі і т. д. Їх виконують в артілях за певним мистецьким проектом. Їх рівень є добрий, хоч виконання шабльове.

Поміж новими речами збірки є також тканини. Тканий комплект столового накриття обіймає діржку і принадлежні до того серветки під накриття. Спроба є також виконана в якісь артілі, однаке прізвища майстра і вирібні не згадано. Це ткання — знову ж експеримент у тій ділянці. Воно не таке вдале, як майстрів дереворізьби, але також цінне по своєму. Бо вказує на те, що і в цій галузі трудається знавці того ремесла, що пробують вводити український кольорит у цю галузь.

На кінці слід згадати літературу з тієї галузі, що її привіз п. Лук'янович. Це є Лесі Донченко „Нар. кераміка Наддніпрянщини“ і Ю. Лашука „Українські ганчарі“. Новинкою є альбом писанок в-ва „Мистецтво“ в Києві, що подає зразки писанок з усіх околодиць України“.

Перша зустріч із КГБ

Як минув тиждень мого перевування і ніхто з КГБ, органу

державної безпеки, не зявився в мене, то я подумав собі, що так вже й останеться. Помилувся. На дванадцятий день, коли я вертався по купелі з Черемоша, два мужчини, вдягнені в темний одяг, наздігнали мене словами: „Філярете Володимировичу!“.

Представляються: І. П. Д., підполковник із Чернівець, та В. М. Ш., лейтенант із Вижниці. В усіх трьох зустрічах, що ми мали, а В. М. Ш. був присутній на двох, розмову провадив виключно І. П. Д., його молодший товариш тільки прислухався.

І. П. Д. заявляє бажання поговорити зі мною. Сідаємо на облам зарінка річки Виженки і говоримо поверх дві години. Розмова почалась запитами, коли я виїхав із Буковини, де і коли перебував на еміграції. А потім І. П. Д. переповів мені мою біографію, що її в деяких місцях треба було скорегувати. Але як цього було мені забагато, то я запитав, чи це допит, і він змінив тему на книжку „Буковина“.

Для інформації читача підам, що буковинська еміграція опрацювала й видала в 1956 р. майже 1000-сторінкову монографію „Буковина, її минуле та сучасне“. Цей твір видавці вислали безплатно до багатьох університетів і публічних бібліотек світу, в тому й до ССРР. На Буковині про нього знають і чули, дуже хотіли б прочитати, але нізвідки його одержати.

Як відгук на цей твір, „Т-во Звязків із зарубежем“ видало брошурку на приблизно 30 сторінок. Підписали її три буковинські автори й у цій безжалісно

ганиться деяких видніших діячів Буковини, що тепер перебувають на еміграції.

Заявляю І. П. Д., що я не написав навіть двох рядків до цього твору, але ставлю питання, чому тут, на Буковині не опрацюють та не видадуть кращого, чейже тут є університет, джерела, дані тощо.

В дальшій розмові І. П. Д. торкається поодиноких осіб з еміграції, називаючи їх по іменах. Каже, що Іван (інж.-арх. І. Жуковський) із Нью Йорку не мав потреби виїжджати, що Аркадій (інж. А. Жуковський) із Парижу тяжко працює, а в дальшому згадав Петра (Войновського) з Ньюарку, Василя (сотн. В. Лугового) з Монреалу та про інших, із відомістю, де вони перебувають.

І. П. Д. пропонує мені поїхати до Києва. Кажу, що приїхав для поладнання родинних справ, зрештою не маю стільки грошей, бо готелі там дорого коштують. Завтра, в суботу, він їде до Путілі, запрошує мене з собою (має авто та шофера). Вагаюсь, бо чекаю на приїзд брата з Букарешту, що невідомо чому спізнився з приїздом.

— Багато туристів із ЗСА і Канади відвідали Україну, — каже І. П. Д., — в тому і Буковину, але, вернувшись, подавали невірні, кривдячі Советів інформації. Всні бачили там тільки все зло, а нічого доброго. Звертає увагу, щоб я не попав у цю категорію, та щоб, повернувшись до ЗСА, говорив „іменно“ правду.

Запевняю його в цьому.

Друга зустріч

На другий день ранком лейтенант В. М. Ш. зайшов до мене і повідомив, що вони перевірили список тих, що переїхали границю, але моого брата на ньому немає. Чи поїдемо (із сином) до Путилі з ними? Відмовляюсь, але на вимогу І. П. Д. домовляємося на чергову стрічку вечором.

На цій зустрічі запитую І. П. Д. про підпілля. Розказує про Войновського, Лугового, Полюя, що всі вийшли з похідними групами, називає їх німецькими колаборантами, подає псевда, а далі говорить про звязкову Нізю Галицьку і Гайдука. Повстанці, мовляв, спалили міст над Черемошем, що ним проходила залізниця до Кут. (Цей міст у 1936 р. збудували польські сапери, на його місце поставлено провізоричний, на линвах, що досі стоїть, але вантажні авта не можуть ним пропіхати). Повстанці, каже, спалили також Путилу, в якій, за відмінкою трьох муріваних будинків, усі деревяні хати згоріли.

Тут мені здалося, що продискутував із І. П. Д. деякі проблеми, але жилка чекіста взяла верх у нього.

Кількаразово навів розмову про якісь курси, що їх я мав би переходити в Криниці. Заявляю, що такого не було і що тепер я із підпіллям не повязаний.

„А покажіть оту виказку“, — сказав він до В. М. Ш. Цей із нагрудної кишені добув фотокопію моєї виказки УЦК із 1941-го року, з фотознимкою та відбитками пальців.

Пояснення для читача: автор і

його дружина в переїзді потягом через Зальцбург у квітні 1945 р. були поранені на станції бомбометами ЗСА, перевезені до шпиталю і після кількох тижнів лікування, звільнені. А в міжчасі війна скінчилася. Все майно, що ми мали у вагоні, пограбовано, в тому ж документи, та оту виказку УЦК.

Кажу, що таку виказку мусів мати кожний мешканець Генеральної Губернії. З виразу його обличчя бачу, що не вірить мені. Це незнання офіційних документів обнизило мое поняття про орієнтацію КГБ.

В дальшому І. П. Д. говорить про табір у Зальцбурзі. Там, мовляв, я мав літературне псевдо Ворон. Сміюся, бо ніколи не думав братися за перо.

— Але ви мали також інше псевдо, також назва птиці — чи не Пугач?

Я перестав сміятьсь, це було мое тодішнє псевдо.

Але І. П. Д. забагато вжився у ролю слідчого. Встаю і заявляю, що відходжу.

На прощання коректний і маломовний В. М. Ш., що скінчив, мовляв, історично - філософічний факультет у Чернівцях і народжений на Буковині, поставив одне твердження та два питання.

Твердження: Україна буде тільки Радянською. А питання: Чи ваше місце не тут, в Україні, серед народу? А друге: Чому еміграційна преса завжди інтерпретує в негативному значенні всі наші дані?

Ми розійшлися, при чому я відкинув пропозицію іншої зустрічі.

Третя зустріч

На другий день, у неділю, їдемо з Павлом автобусом до Косова. Приїхавши, зустрічаємо там В. М. Ш. Інформує: зателефонували, що мого брата затримано на границі сьогодня ранком. Авто В. М. Ш. тут, він і так їде на кордон, пропонує підвезти. Сідаємо з Павлом та їдемо — спершу до Вижниці, де чекає І. П. Д., а далі до границі.

На станції входжу до почекальні і наче бачу покійного батька. А насправді, це був мій старший посивілий брат, якого я не бачив 30 літ.

Забираємо брата на гарантію І. П. Д., їдемо до Вижниці, перекусивши у Бергометі. Як пізніше виявилось, затримка з пашпортом брата стала через недогляд советських пашпортних органів.

І врешті третій раз, поневолі, довелось знову зустрінутись із І. П. Д. Було це з нагоди зголошення на міліції мого виїзду. Мене запрошено на другий поверх, де були начальник міліції та І. П. Д. Знову мова про вірну інформацію відвідувачів і я повторю тут те, що сказав на першій зустрічі.

— Ви пишете, але мені і ще декому не подобалося те, що ви писали два роки раніше.

Відповідаю, що годі всім додати.

Мова тут про моїй репортажі до „Америки“ з 1967 р., враження з ЕКСПО-67. В одній із статей я писав про страйк кельнерів у совєтському павільйоні, про обширні їхні експонати із сільсько-господарчої ділянки і рівночасно про закуп збіжжя в Канаді на суму 500 мільйонів доларів, а також про маніфестацію Сумівців із намаганням стягнути із щогли совєтський прапор та арештування маніфестантів.

— Оце, — каже І. П. Д. — приїхали автом в Україну чотири студенти з Філадельфії із Студентського Конгресу в Мінхені. Там читали їм лекції Кубайович, Штуль та інші. Але далеко не заїхали, бо з Винниці ми їх завернули назад через границю.

Тут І. П. Д. дав до зрозуміння, що одобрення чергової візи в Україну залежатиме від того, що говоритиму чи писатиму.

— А хіба про цю візу ви не рішали? — запитую.

— Ні, цю візу одобрила амбасада.

В РУМУНІЇ

Знову через границю

Перед війною на трасі Париж-Букарешт курсував поїзд „Орієнт Експресс“, люксусовий, чистий, із буфетом, милом, папером і водосю у лазничках. Тепер цей поїзд називається Карпатський

Експресс. Іде тільки від Букарешту до Варшави, вагони брудні, а з тих удогіднень, що я вичислив, мало що осталось. Для тих, що їдуть до Румунії, виділюють у Чернівцях один вагон. Як тільки поїзд зупиниться, на нього накидається товпа, як на останню

дошку рятунку. В цій метушні лягти гудзики, тріскають станики, а мені вибили з кишени та потоптали окуляри, так що до Букарешту я їхав маловидючим.

На границі перевірка не триває довго. Совети відмовляються виміняти мені карбованці, що осталися в мене, на доляри. Румуни повертають леї, що забрали від нас при виїзді. Тащимо наші валізи в інший поїзд, із нормальнюю ширину коліс. Попадаємо до вагона варшавських кошиккарів, що мають розіграти ряд змагань у Румунії. Вони лихі, що ми збудили їх та що мусіли стягнути із сиджень, на яких вигідно розложились, свої довгі ноги.

Родилася в чіпці

Румунія — це країна, що родилася у чіпці. В першу світову війну вона вирішила виступити по боці альянтів аж при кінці 1916 року. А тому, що сумежні Болгарія, Мадярщина й Австрія війну програли, то під час Версальського договору їм додано королівський дар у формі провінцій Добруджі, Банату, Семигороду, Мармарощини, Буковини й Басарабії.

У червні 1940 р. Совети зайняли Північну Буковину й Басарабію, а того ж самого року віденським трактатом Гітлер обкрайв для Горті Мадярщини спорий шмат Семигороду й Банату.

Рік пізніше вибухає війна. Румунське військо, не приготоване до далеких походів через брак засобів транспорту, вирушує в Україну, займає „Трансністрію“, Буковину й Басарабію. Почавши від другої половини 1943-го ро-

ку, червона армія, з матеріальною допомогою ЗСА, жене на захід своїх ворогів. Програ Німців — очевидна. Щоб оминути катастрофу, румунський політичний і військовий провід нагло міняє фронт: 23-го серпня 1944 р., із союзників Німців через ніч стають їхніми ворогами, а союзниками Советів.

Німці плянували устійнити оборонний фронт на східніх схилах Карпат. У ситуації, що виникла, переслідувані, відтігаються до Мадярщини.

Різно оцінюють це рішення Румунів. Реалісти кажуть, що політика не знає сантиментів. Завдяки цьому потягненню після війни признано Румунам західні землі, втрачені віденським трактатом, а також середню частину Басарабії. День 23-го серпня проголошено державним святом.

Із вязниці випускають Жидівку Анну Паркер. Вона очолює уряд, а на провідні становища назначає своїх однородичів. Упродовж кількох чергових літ відбувається жорстока піმста їх над націоналістами. В 1947 р. короля присилувано уступити, він виїжджає закордон.

У 1962 р. Румуни закінчили сплачувати Советам воєнні відшкодування. Відтоді з найревнішого сателіта ступнево віддаються від Советів. Цю політику схвалив 10-ий з'їзд румунської комуністичної партії.

У Букарешті

Під час нашого пятиденного перебування ціла Румунія, а Букарешт зокрема, стояли під знаком 10-го з'їзду компартії, що

саме там відбувався. Між вулицями простягнено великі транспаренти з написами, те саме майже в усіх крамницях. Газети, радіо і телевізія тільки про те й писали, говорили й показували. Але люд на вулицях не дуже вже так цим переймався.

Перед війною Букарешт звали Парижем Сходу через кілька широких бульварів і нічне життя. Але недалеко від них були та остались темні закамарки, в яких жили й дальше живуть Цигани.

Букарешт дуже зріс, кількість населення досягла півтора мільйона людей, побудовано цілі нові квартали 6-поверхових мешканцевих будинків. Місто чистіше, ніж перед війною, але спровадились до нього можуть тільки ті, що там працюють.

Народ веселий, балакучий, майже безтурботний, бо життя легше. Румунки, знані із свого темпераменту, носять короткі спіднички, щедро малюються. Вечором люди люблять засісти в ресторані, замовити перчені, смажені ковбаски і запивати їх вином, хоч і пиво в них непогане.

З Румунії люди везуть в Україну взуття, мануфактуру, білля й туалетні прибори, яких там обмаль, а звідтіля привозять фотоприлади, годинники, радіосприймачі, електричні машинки до голення та електричні вироби взагалі, яких у Румунії обмаль або бракує.

**

Автор студіював тіловиховання у Букарешті впродовж чотирьох років. Румунія, як і другі сателіти з Балкану, зробила величезний поступ у цій ділянці.

Розвідуюсь про товаришів, телефоную до одного (там у слухавки треба кричати, бо не чути).

— Так, товариш ректор радо прийме вас, пришле своє авто, — відповідає секретарка.

Вітаємось і за старою звичкою вгощую мене лікером та чорною кавою в кабінеті.

Переглядаємо наші близькі річники градуантів академії. Знайомі обличчя товаришів і товаришок, бо тільки по 25 приймали на рік. Мало хто згинув, всі добре влаштувалися в університетах, де тіловиховання, так як і в середніх школах, є обовязковим предметом.

Оглядаю з ним ті самі стари будинки, кол. касарні, в яких учились.

— Маємо в плані побудувати в найближчі роки модерні влаштовані й вивінувані будинки. Вонні відшкодування косили наші фінанси, — каже він.

Розмовляю із знайомими й зустрічними людьми.

— Хіба не боїтесь, щоб і вас Совети не накрили так, як Чехів?

— Вони, може, це й зроблять, але ми не з породи Швейків, будемо воювати, — кажуть.

Раніше в усіх школах, почавши з останніх клас народньої, вчили російської мови. Тепер її замінила англійська й німецька. Внедовзі Румуни матимуть власні авта. З французькою фірмою Рено, що будує заводи, уклали в цьому напрямі договір.

Українці в Румунії

Як і в час першого, так і другого зайняття Советами Північної Буковини, Українці, що не бажа-

ли остатися там, переїхали до Румунії. Це були здебільша учителі, урядники й пенсіонери, а крім того, частина студентства. Їх назбиралась таки добра жменька.

До 1939 р. існувала в Ясах Студ. Громада, а в Букарешті активне Т-во „Буковина“ із студ. секцією. Подібні товариства різних національностей, що живуть у Румунії, існували тоді й існують тепер. Усі вони — Болгари, Серби, Мадяри, Жиди й Німці — мають активну підтримку своїх держав. Немає ані одного українського товариства, бо немає Української держави, щоб за ними обсталла. Останньо влаштовано „Маланку“, але організаторів закликано на міліцію, їх настражено. Відтоді в Букарешті чи деінде Українці зустрічаються тільки поодиноко, товарисько.

Після перевороту активніший український елемент на вимогу КГБ арештовано, його зивезено на Далекий Схід. Із загальною відлигою та амнестією в 1956 р. їх звільнено і вони повернулися знову до Румунії.

Від 1948 р. появляється в Букарешті двотижневик „Новий Вік“, на 4—6 сторінок великого формату. Це, на ділі, є речник румунської компартії в нашій мові.

В Румунії з'явилися два словники, що їх опрацював Березка, сбидва видані в 1963 році. Один українсько-румунський на 847 сторінок, а другий румунсько-

український на 561 сторінок — обидва тиражем тільки по 940 примірників.

Із молодшої та середнього віку генерації проявляються такі літератори та поети, як Василь Баршай, Василь Крикун, Василь Марущак, Михайло Волощук, Оксана Мельничук, Корнило Ірод та Гаврило Клемпуш. Але їхніх творів ніде не купите, бо друкарються вони таким малим тиражем, що розходяться як теплий хліб. Для прикладу подам, що збірка поезій О. Мельничук „Славлю життя“ з 1962 р. появилась тиражем 245 примірників, а її ж „Ліричні струни“ з 1968 р. — тільки 500 примірників.

Тижневик „Вільна Думка“, ч. 25, подає, що в березні 1970, в будинку ім. М. Садовяна в Букарешті, в присутності 28 письменників, драматургів, літературних критиків і перекладачів, засновано „Літературну Студію Українських Письменників у Румунії“. Головою Студії вибрано письменника Григорія Мандрика, секретарем — поета Ів. Негоду, членами управи — Ореста Масікевича та Івана Ковача. Сходини заплановано відбувати раз у місяць. Цю вістку передрукувала „Свобода“ з 28 серпня 1970 р.

Загальне враження з життя Українців у Букарешті — невеселе. Вони не зорганізовані, старша генерація доживає в такій чи іншій формі віку, а молодша — здебільша зденационалізувалася. Хіба сильне стрясення чи зміни змінять цей стан.

РЕФЛЕКСІЙ

На засланнях

Що оповідають люди, які вернулися із заслання?

Транспорт у забитих вагонах, що тривав тижнями, а подекуди й місяцями, дуже вимучив людей. На місцях суди були формальністю, питанням було — кілько літ та куди повезуть?

Праця — тяжка, харчі — незадовільні, житлові умови — примітивні, медична опіка — майже неіснуюча, мороз — проймаючий. Не дивно отже, що жнива смерти були такі обильні. Те, що писалося в еміграційній пресі, що політвязні спочатку визискувані й тероризовані „урками“ (злодіями) з часом зорганізувались, поставили їм чоло й опанували ситуацію по таборах заслання — це правда. Правдою є і повстання в деяких таборах та нещадне поступування управи тих таборів в їх придушуванні. Мабуть Українці становлять половину всіх політвязнів. Через свою зорганізованість і солідарність вони стали в проводі всіх інших національних груп. І хоч „стукачі“ розкривали провідників і управу карала їх та переносила до інших таборів, то зміна у проводі відбувалася незамітно, справно. Табори порозумівались між собою різними способами.

Після смерті Сталіна, як прийшла амнестія, то багато з вязнів поставлено начебто на вільну стопу, але з прикріпленим до певного місця праці чи місцевости. Натомість заробітна платня була там значно вища. В тих осередках влада старалася доставити ви-

роби, що годі було набути на європейській території, як, наприклад, холодільники, одяг і взуття, начиння тощо. Вибувши свою долю праці, як вийшли на пенсію, ці люди поверталися до своїх родинних місць із знатним заощадженням гроша.

На Кавказі населення ненавиділо Москалів. Зокрема Грузини радили їм повернутись, звідкіля прийшли. Тільки до Українців цей гірський народ ставився дружньо, з довірям та пошаною. Московської мови вони не любили і не хотіли її чути на своїй території.

Обопільні відгуки

Ледве, чи станеться важливіша подія в Україні, щоб еміграційна преса не відмітила її, часто з терпким для Советів коментарем, а деколи тільки передруковуючи вістку. За подіями, що діються на еміграції, Совети слідкують, еміграційну пресу читають. На важливіші події відгукуються. Так, наприклад, на відкриття памятника Шевченкові у Вашингтоні, в 1964 році, запропоновано прислати делегацію письменників з урною землі, а крім того, перед відкриттям у Вашингтоні, навперед поставлено та відкрито Т. Шевченкові памятник у Ленінграді. НТШ започаткувало і продовжує видавати том за томом Енциклопедію Українознавства. Похопившись, Совети нашвидко видали 17-томову „Радянську Енциклопедію“.

Але не завжди вони вспівали, бо, наприклад, у 1956 р. буко-

винські емігранти видали майже 1000-сторінковий твір „Буковина, її минуле та сучасне“. У відповідь на цю монументальну монографію Совети випустили брошурку на приблизно 30 сторінок, в якій лаялось визначних осіб буковинського націоналістичного руху.

В 1968 р. з'явилася у Канаді документальна праця Івана Коляски „Освіта в Советській Україні“. Замість опрокинуті речево наведені в книжці Коляски дані, в „Літературній Україні“ з 8-го липня 1967 р., у статті „Із порідя запроданців“, М. Кович накинувся на автора, називавши його брехуном тощо.

Журналіст Роман Рахманний з Канади звернувся вліті 1969 р. з „Відкритим листом до літераторів УРСР“. Відповідь йому в „Літер. Україні“ з 1 серпня 1969 р., у статті „Фальшиві клейноди“ Дм. Павличко. І знов замість об'єктивних аргументів, лайка та обида людини.

Прийняті стандарти

Хто уважно читає советську пресу, спостереже, що у відповідях на еміграційні статті советські автори притримуються стандартів із трьома напрямнimi:

1. Спершу треба довести, що автор статті чи твору — це запроданець, вислужник або колаборант фашизму чи капіталізму, і тут слід подати декілька даних із його біографії.

2. Розвінчавши автора, слід вказати на його „ворохе“ ставлення до українського народу, й

3. Заспівати осанну „великому російському народові“ й підкре-

слити його нерозривний зв'язок з українським.

Як я був на Буковині, в тій же „Літ. Україні“ з 5-го серпня Любомир Дмитерко взяв під обстріл у статті „Місце в бою“ письменника Івана Дзюбу. В дискусії я зрозумів, що Дмитерко не тішиться симпатіями, що це є речник партії.

Також тоді з'явилася у сов. пресі вістка про втечу А. Кузнецова на захід. Кузнецов — це відомий письменник, якому „Бальша Сов. Енциклопедія“ присвятила пів сторінки. Після втечі Светлани Алелюєвої, відмова повороту Кузнецова — це був другий удар по престижу ССРР.

В числі тих публікацій, що я одержав на Буковині, але не мав часу їх прочитати, а які виповнені лайкою, замість змістом або пристойною полемікою з наведенням фактів, подам такі три:

Перша — це „Кров не змивається“, видана „Т-вом культурних звязків із закордоном“ за 1969 рік, із такими соковитими підзаголовками, як: „Конаючи, звір люто скажені“, чи „Від собачої лайки сонце не померкне“.

Друга — це „Неопалима купина“ Сергія Плачинди, а третя — це „Національні скорпіони“ Марка Терлиці з Канади, вид. у Києві 1963 р., на 208 стор. друку.

Кожна з них спрямована проти української еміграції, зокрема проти націоналістичного руху.

Величезні втрати

Мабуть, немає закутини української землі, щоб понесла стільки фізичних, а в парі з тим і духових втрат, як Буковина.

У 1918-му році Буковину зайняли Румуни і вони старалися знищити все, що пахло українством.

28-го червня 1940 р. Буковину й Басарабію зайняли Совети і внедовзі почалися арешти і вивіз активного українського елементу. Кілько саме вивезено — невідомо. В серпні й вересні того ж року, згідно з договором із Советами, Німці перевезли із зайнятих Советами земель свій етнічний елемент. Між тими, що виїхали з Німцями, було поверх 1,000 Українців, переважно інтелігенції.

У липні 1941 р., після повороту Румунів на Буковину, зформувався Буковинський Курінь, що вирушив в Україну кількістю приблизно 1,000 осіб.

За час другої своєї окупації Румуни перевели арешти, засуди й розстріли в цілі „румунізації“ території. Згідно з советською статистикою, в цей період потерпіло крізь 70,000 населення. За Румунії діяла в Чернівцях бранкова комісія. Маючи до вибору між румунською тюрмою і німецьким одностроєм, приблизно 6,000 нашої молоді вибрали ще друге лихо.

Подібна бранкова комісія діяла в Букарешті й звідтіля кількасот Буковинців зголосилися також.

Восени 1944 р. з підпільних відділів зформувалась група, що в числі приблизно 1,000 осіб відійшла на захід.

Очевидно, що в усіх цих виїздах, походах, вивозах, арештах і розстрілах була інтелігенція та активніший елемент молоді Буковини.

Втрати від чужих, своїх і тифу

Та це була тільки прелюдія до трагедії, що відбулась від березня 1944 р. (друге зайняття Буковини Советами) — до 1946 р.

Під оглядом підпілля Буковина була доменсю ОУН(м). Але з виїздом інтелігенції і відходом похідних груп, осталась щілина, що її заповнили звязки з Галичини, які належали до ОУН(б). Із часом вони переважили у вивозах, хоч братовбивчої боротьби Буковина не зазнала.

Ця перевага ОУН(б) позначилася й у загальних напрямних боротьби, бс замість прийняття підхід глибоко законспірованих маліх бойових звен, пристосовано протилежний: законспіровано багатьох, а здібним носити зброю веліли йти в ліс.

В початках повстанці вступили у сутички й бої з різними советськими відділами. Завдяки знанні терену та кращим звязкам вони мали перевагу й завдавали дошкільних втрат противникам. Згодом ця ситуація зирвнялася, а опісля, як було до сподівання, Совети переважили.

У цьому стані майже не було нейтральних людей. Тих, що ставали на працю до Советів, хоча щоб виживити родину, карали відділі Служби Безпеки підпілля, і навпаки, кого підозрівали Совети у співпраці з повстанцями, в найкращому випадку вивозили з цілою родиною на заслання. Це була безжалісна боротьба і між тим молотом і ковадлом, багато жертв принесло невинне населення.

Цей період „безкоролів‘я“ дав привід деяким темним елементам

підпілля виконати ряд особистих порахунків, що кінчалися часом винищеннем цілих родин.

У цю щіlinу, як на зло, впхався тиф і коса його згортала жнива по селях, зокрема по криївках. По селях ще була якась лікарська спіка влади, але в криївках ця справа стояла гірше. Деяких хворих переносили до їхніх домів ночами. Як виздоровіли, їх згортали органи КГБ.

Забагряніла кровю

У цей трудний період своєї історії Буковина осталася майже без власної інтелігенції та зрілого політичного проводу. Напр., мені відомо, хто очолив збройний спротив після відходу групи сотн. Лугового. Особисто я знав цю людину, що жила в сусідстві.

Є прислів'я: про мертвих — нічого поганого. Скажу тільки, що за нормальних обставин ця людина, яка наложила головою, була б у найкращому випадку кущовим або звеновим. Але ніколи провідником.

Розвідую про долю своїх товаришів із народньої та середньої школи. Одні виїхали на еміграцію, інших заарештували Румуни, одні згинули від тифу, другі у підпіллі. В тому і товариш Іван із сусіднього села, що як і три його брати, поляг у боях. Деякі згинули в тайгах, чи тaborах заслання.

Мабуть немає закутини української землі, щоб понесла такі болючі втрати, як ота Зелена Буковина, що так рясно забагряніла власною кровю.

Основні дані

Советські збройні сили вступили на Буковину й Басарабію 28 червня 1940 р., в наслідок порозуміння з німецьким Райхом і ультимативу Румунії.

На VII-ї сесії Верховного Собрева з 2-го серпня 1940-го року, прийнято закон про включення до УССР Північної Буковини й повітів Хотинського, Акерманського й Ізмаїльського — Басарабії. А 15-го того ж місяця той же орган прийняв постанову націоналізувати всю землю й ліси зайнятих територій.

До того часу на Буковині було 330 поміщиків, що мали 133,000 гектарів землі (пересічно по 400 га. на поміщика), церкви посідали 48,000 га., а 129,500 дрібним господарствам оставалось усього 1/3 орної землі, або по 0,65 га. пересічно на господарство. (Всі цифри подаємо заокруглені до одної тисячі).

Згідно з переписом із 1930 р., із 853,000 населення Буковини Румунів було 380,000, Українців — 257,000, Німців — 76,000. На підставі складеного домовлення з червня 1940 року між Гітлером і СССР про переселення німецького населення до Райху, від половини вересня до половини листопада виїхало з Буковини до Німеччини 96,000 осіб.

Враховуючи, що поверх 7,000 Німців із Буковини відмовилися виїхати, отже різницю на 27,000 осіб між кількістю Німців і числом переселенців доповнили інші національності. Це були Румуни, що опісля окружною дорогою повернулися на свою батьківщину, Поляки й Українці. Чи-

сло Українців, що переїхали до Райху, подає д-р А. Вусик на приблизно 4,000 осіб.

Буковина — це Чернівецька область

Адміністративно, Буковину називають Чернівецькою областю, що охоплює цю провінцію, так як ми її знаємо з-перед червня 1940 року, вилучивши південні повіти Сучави, Радівців і частину Сторожинецького, натомість прилучено на півночі частину повітів Хотинського й Дорогойського.

Теперішня границя Буковини проходить по-давньому від джерел Білого Черемоша до Дністра. На півночі, вона біжить берегом Дністра, а близько Могилева Подільського звертається на південь до Прута біля сіл Мамалиги та Новоселиці. Звідтіля звертається знову на південь, досягає річки Серета коло Багринівки, йде пасмом гір понад річку Сучаву аж до Селятина, а далі — до Черемоша.

Згідно з даними УРЕ (Україн-

ської Радянської Енциклопедії) й перепису населення з січня ц. р., площа Буковини виносить 8,000 кв. км., а населення — 845,000, з чого 552,000 осіб живе на селах.

В області є університет, медичний інститут, 18 технікумів і інших середніх спеціальних шкіл. Існує музично-драматичний театр ім. О. Кобилянської, три музеї: краєзнавчий, ім. О. Кобилянської й ім. О. Ю. Федьковича.

Промисловість області в більшій частині харчова (половина), а далі легка й деревообробна.

Основне населення — це Українці — 67 відс., а решта Румуни, Росіяни (їх раніше не було), Жиди й Поляки.

Область має шість міст — Чернівці, Садгора, Сторожинець, Хотин, Кіцмань і Вижниця, та 401 сіл або присілків, із 205-ма колгоспами та трьома радгоспами й 44 відс. орної землі та 31 відс. лісів.

Це дані про раніше Зелену Буковину, а тепер — Чернівецьку область.

Ціна — 1 долар